

Razvoj ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj s osvrtnom na Zadarsku županiju

Margarin, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:488739>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-02**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju

Diplomski sveučilišni studij ekonomije; smjer: Menadžment (jednopedmetni)

Martina Margarin

**Razvoj ekološke poljoprivrede u Republici
Hrvatskoj s osvrtom na Zadarsku županiju**

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju

Diplomski sveučilišni studij ekonomije; smjer: Menadžment (jednopedmetni)

Razvoj ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj s osvrtom na Zadarsku županiju

Diplomski rad

Student/ica:
Martina Margarin

Mentor/ica:
Prof.dr.sc. Aleksandra Krajnović

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Martina Margarin**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Razvoj ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj s osvrtom na Zadarsku županiju** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2023.

Sažetak

Tema diplomskog rada je razvoj ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj s osvrtom na Zadarsku županiju. Hrvatska je poznata po različitim reljefnim površinama, klimatskim uvjetima i sastavu tla. Poznato je da je uzgoj različitih usjeva u Hrvatskoj povoljan upravo zbog pogodne klime i tla. Obzirom da je Hrvatska turistička zemlja, ekološka poljoprivreda bi se u tu svrhu mogla iskoristiti kao izuzetno vrijedna djelatnost u cilju privlačenja većeg broja turista, imajući na umu da se u posljednje vrijeme javlja sve veća zainteresiranost za zdraviju prehranu kao i boravak u čistom okolišu. Na prostoru Republike Hrvatske djeluju razne udruge ekoloških proizvođača kao što je HSEP (Hrvatski savez udruga ekoloških proizvođača), agencije kao APPRRR (Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju), Biotechnicon za provedbu kontrolnih aktivnosti u području ekološke poljoprivrede i razne druge organizacije i društva u području ekološke poljoprivrede. Europska unija definira i predlaže različite vrste potpore namijenjene poljoprivrednicima kojima u konačnici omogućuje korištenje istih u svrhu razvoja ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj. Prethodno spomenute organizacije olakšavaju poljoprivrednicima pristup informacijama o aktualnim natjecajima za ostvarivanje naknada, te implementiraju njihovu provedbu. Ekološka poljoprivreda u Zadarskoj županiji zanimljiva je za promatranje unatoč tome što se radi o području koje obuhvaća različite tipove reljefnih površina, te području koje zahvaća različita klima.

Ključne riječi: ekološka poljoprivreda u RH, ekološka poljoprivreda u EU, potpore i poticaji EU u ekološkoj poljoprivredi, razvoj ekološke poljoprivrede, mjere za razvoj ekološke poljoprivrede, Zajednička poljoprivredna politika

Development of Ecological Agriculture in the Republic of Croatia with Reference to Zadar County

Summary

The topic of the thesis is the development of ecological agriculture in Croatia with reference to Zadar County. Croatia is known for its different relief surfaces, climatic conditions and soil composition. It is known that the cultivation of various crops in Croatia is favorable precisely because of the favorable climate and soil. Considering that Croatia is a tourist country, ecological agriculture could be used for this purpose as an extremely valuable activity in order to attract a larger number of tourists, bearing in mind that recently there has been an increasing interest in healthy nutrition as well as living in a clean environment. In the territory of the Republic of Croatia, there are various associations of organic producers such as HSEP (Croatian Federation of Associations of Organic Producers), agencies such as APPRRR (Agency for Payments in Agriculture, Fisheries and Rural Development), Biotechnicon for the implementation of control activities in the field of organic agriculture and various other organizations and companies in the field of ecological agriculture. The European Union defines and proposes different types of incentives and subsidies intended for farmers who are ultimately enabled to use them for the purpose of developing ecological agriculture in Croatia. The aforementioned organizations make it easier for farmers to access information about current tenders for compensation, and carry out their implementation. Ecological agriculture in Zadar County is interesting to observe despite the fact that it is an area that includes different types of relief surfaces, respectively areas that affect different climates.

Keywords: organic agriculture in the Republic of Croatia, organic agriculture in EU, EU support and incentives in organic agriculture, development of organic agriculture, measures for the development of organic agriculture, Common Agricultural Policy

Sadržaj

1.	Uvod	1
1.1.	Predmet istraživanja	1
1.2.	Svrha i ciljevi istraživanja	2
1.3.	Metodologija rada	3
1.4.	Struktura rada	3
2.	Općenito o ekološkoj poljoprivredi	5
2.1.	Temeljne karakteristike ekološke poljoprivrede	6
2.2.	Održiva ekološka poljoprivreda	7
3.	Ekološka poljoprivreda u Republici Hrvatskoj	11
3.1.	Potencijal razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj	13
3.2.	Faze razvoja ekološke poljoprivrede u RH	15
3.3.	Ciljevi razvoja ekološke poljoprivrede u RH	19
3.4.	Poticaji i potpore EU za razvoj ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj	21
3.5.	Mjera 11 – ekološki uzgoj	23
4.	Komparativna analiza razine razvoja ekološke poljoprivrede u RH i odabranim zemljama EU	25
5.	Zajednička poljoprivredna politika (ZPP)	29
5.1.	Ciljevi i načela ZPP	29
5.2.	Mehanizmi ZPP-a i reforme	30
5.3.	Fondovi i mjere ZPP-a	32
6.	Ekološka poljoprivreda u Zadarskoj županiji	34
6.1.	Geografske karakteristike Zadarske županije za razvoj ekološke poljoprivrede	34
6.2.	Strateški ciljevi razvoja ekološke poljoprivrede u Zadarskoj županiji	35
6.3.	Institucije i projekti u području razvoja ekološke poljoprivrede	38
6.4.	Statistički podaci razvoja ekološke poljoprivrede u Zadarskoj županiji	43
6.5.	Studija slučaja: Primjer OPG-a na području Zadarske županije	46

7. Rasprava	50
8. Zaključak	51
Literatura.....	52
Popis tablica.....	56

1. Uvod

Hrvatska ima brojne mogućnosti za razvoj ekološke poljoprivrede, podrazumijevajući pod tim raznolikosti po pitanju resursa, reljefa (ravnice, brda, planine...), mora i klime. Unatoč tome, ekološka poljoprivreda kao djelatnost nije dosegla svoj vrhunac razvijenosti u poljoprivrednom gospodarstvu Republike Hrvatske. Na razvijenost ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj ukazuju statistički podaci na stranicama Ministarstva poljoprivrede RH iz kojih je vidljivo da se broj prijavljenih subjekata u ekološkoj proizvodnji s godinama povećava. Međutim, prema podacima na poljoprivrednom portalu Agroklub stvarnost je drugačija. Obzirom na porast prijavljenih subjekata u ekološkoj proizvodnji u Hrvatskoj, prinosi od ekološke hrane konstantno stagniraju. Iako se za ekološku poljoprivredu u Hrvatskoj izdvajaju ogromna sredstva, šireg plana za razvoj ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj trenutno nema.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada je razvoj ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj s osvrtnom na Zadarsku županiju te komparativna analiza razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj i odabranim zemljama u EU, sagledavajući geografsku površinu zemalja, broj stanovnika, pritom se osvrćući na relativne pokazatelje razvoja ekološke poljoprivrede kao rezultate analize. Ekološka poljoprivreda predstavlja granu poljoprivrede koja je u posljednje vrijeme sve zanimljivija zbog smanjenog korištenja tvari koje su nepovoljne za uzgoj, odnosno zbog zdravijeg uzgoja, a samim time i ljepšeg i zdravijeg okoliša. Europska unija donijela je niz strategija i ciljeva za poboljšanje i razvoj poljoprivredne politike, kao i ekološke poljoprivrede. Analiziranjem i provođenjem definiranih strategija i ciljeva, poljoprivrednom gospodarstvu se pruža mogućnost kreiranja vlastitog koncepta razvoja ekološke poljoprivrede koji u budućnosti donosi održiv rast i gospodarski napredak u području ekološke poljoprivrede. Paradoks zajedničke poljoprivredne politike proizlazi iz činjenice da se sredstva iz poticaja i potpora za razvoj ekološke poljoprivrede ne koriste u svrhu spomenutog razvoja, već samo iz razloga što su dostupna i na raspolaganju, pa poljoprivrednicima služe kao klasična svakidašnja financijska pomoć u poljoprivredi. Naime, relativno značajan iznos sredstava potpore za razvoj iz EU

fondova izdvaja se upravo za razvoj poljoprivrede, a ona i dalje u Hrvatskoj ne predstavlja najrazvijeniju granu gospodarstva, iako za to ima velik potencijal. U rješavanju ovog problema mogle bi pomoći dobre prakse iz drugih zemalja koje imaju razvijeniju ekološku poljoprivredu od aktualne u Hrvatskoj, podrazumijevajući pod tim da koriste poticajna sredstva za poljoprivredu iz proračuna EU. Potrebno je optimalno korištenje financijskih sredstava i aktivnost pojedinca kako bi Hrvatska u potpunosti iskoristila vlastiti potencijal i nastavila razvoj ekološke poljoprivrede s ciljem povećanja prinosa.

1.2. Svrha i ciljevi istraživanja

Svrha istraživanja u ovom diplomskom radu je prikazati karakteristike ekološke poljoprivrede i dostignuti stupanj njenog razvoja u Republici Hrvatskoj, usporediti karakteristike ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj s onom u odabranim zemljama EU, te ispitati u kojoj mjeri se koriste poticajna sredstva za razvoj ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj.

Ciljevi istraživanja u ovom diplomskom radu su definirati ekološku poljoprivredu i njezin razvoj, usporediti razvoj ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj s onom u odabranim zemljama u EU, te prikazati potencijal razvoja ekološke poljoprivrede u Zadarskoj županiji s osvrtom na odabrano obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo (OPG) kao studiju slučaja.

Istraživačka pitanja u ovom diplomskom radu su:

1. Što je ekološka poljoprivreda?
2. Koliki potencijal za razvoj ekološke poljoprivrede ima Hrvatska?
3. Kolika je optimalna površina pogodnog tla za ekološki uzgoj u Republici Hrvatskoj?
4. U kojem razdoblju se pojavila ekološka proizvodnja u Hrvatskoj i na koji način je pridonijela dosadašnjem razvoju ekološke poljoprivrede?
5. Koje vrste poticaja i potpora za razvoj ekološke poljoprivrede osigurava EU?
6. U kojoj mjeri poticaji i potpore doprinose razvoju ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj i ostvaruje li se potencijal za napredak razvoja?
7. Kakva su predviđanja za budućnost poljoprivrede u smislu klimatskih i pedoloških razlika u Hrvatskoj?

8. U kojem položaju je Hrvatska u odnosu na odabrane zemlje EU po pitanju razvoja ekološke poljoprivrede ?
9. Je li područje Zadarske županije pogodno za kvalitetan razvoj ekološke poljoprivrede?

1.3. Metodologija rada

Pri izradi ovog diplomskog rada prikupljene su adekvatne informacije i podaci iz različitih izvora uključujući i intervju između ispitivača i vlasnika OPG-a kao analiza studije slučaja, te definirani ciljevi i glavni predmet rada. Primarno istraživanje primijenjeno je prilikom intervjua, dok su ostali podaci prikupljeni sekundarnim istraživanjem iz već postojećih izvora podataka. Primijenjeno je teorijsko istraživanje proučavanjem mišljenja drugih. Istraživanje je kvalitativnog oblika u kojem se opisuje općenito stanje, uzroci i posljedice te kvantitativnog oblika prilikom analize razine razvoja ekološke poljoprivrede u RH i statističke obrade podataka o razvoju ekološke poljoprivrede u Zadarskoj županiji. Prilikom obrade podataka i informacija korištena je deskriptivna metoda pomoću koje se opisuju najznačajniji pojmovi te interpretiraju rezultati i donosi zaključak na temelju prikupljenih podataka. Također je korištena komparativna metoda pomoću koje je prikazana komparativna analiza između ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj i ekološke poljoprivrede odabranih zemalja EU. Isto tako, primijenjena je metoda analize prilikom razradbe i karakterizacije pojma i metoda sinteze prilikom povezivanja pojmova. Korištene su i metoda kompilacije, indukcije i dedukcije. Prilikom pisanja diplomskog rada upotrijebljena je i druga relevantna znanstvena i stručna literatura.

1.4. Struktura rada

Ovaj diplomski rad sastoji se od šest glavnih cjelina. U prvom poglavlju pojmovno se određuje ekološka poljoprivreda te se uvodi u tematiku diplomskog rada, objašnjava se predmet istraživanja, navode svrha i ciljevi istraživanja, postavljaju istraživačka pitanja i opisuje metodologija rada. U drugom poglavlju su opisane karakteristike ekološke poljoprivrede, te je u njemu i riječ o održivoj ekološkoj poljoprivredi. Treće poglavlje posvećeno je razvoju ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj. Prikazani su potencijal razvoja, faze razvoja ekološke poljoprivrede, ciljevi razvoja ekološke

poljoprivrede, utjecaj potpora i poticaja na razvoj, te se ističe Mjera 11 – ekološki uzgoj. U četvrtom poglavlju prikazana je komparativna analiza razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj i odabranim zemljama EU. Peto poglavlje odnosi se na pojam Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) Europske unije, odnosno niza zakona donesenih radi uspostave zajedničke i jedinstvene poljoprivredne politike. Šesto poglavlje odnosi se na ekološku poljoprivredu u Zadarskoj županiji s rezultatima intervjua s vlasnikom OPG-a. Intervju se sastoji od pitanja vezanih za ekološku poljoprivredu u OPG-u, način iskorištavanja poticaja i potpora koje Europska unija osigurava, ukupno zadovoljstvo vlasnika i pogled na budućnost razvoja ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj. Posljednje poglavlje predstavlja raspravu na temelju napisanog, nakon čega slijedi zaključak.

2. Općenito o ekološkoj poljoprivredi

Ekološka poljoprivreda predstavlja specifičan sustav upravljanja poljoprivrednim gospodarstvom. U literaturi se nalaze različite definicije i objašnjenja pojma ekološke poljoprivrede, a razlike u definicijama odnose se na vremensko razdoblje objave pojedine definicije, s obzirom da se razvoj ekološke poljoprivrede s godinama znatno mijenjao. Jedna od jednostavnijih i preciznijih definicija je ona autorice Ramov (2021.), koja tvrdi: „Ekološka poljoprivreda je sustav u kojem se upravlja poljoprivrednim gospodarstvima i proizvodnjom prehrambenih proizvoda ujedinjajući održivost i maksimalnu moguću zaštitu klime i okoliša, biološke raznolikosti te prirodnih resursa.“ U svom radu Ramov (2021.) također ističe „važnost pridavanja velike pažnje dobrobiti životinja i proizvodnim standardima koji moraju biti u skladu s propisanim zakonima vezanima uz ekološku proizvodnju te zahtjevima potrošača.“ S druge strane, Cifrić (2003.) ekološku poljoprivredu stavlja u širi kontekst. „Ekološka poljoprivreda predstavlja rezultat mnogo šireg konteksta suvremenog razvojnog i ekološkog diskursa, to bi značilo da ima šire i veće značenje od same poljoprivrede i društvenih okolnosti. Naziv „ekološka poljoprivreda“ uobičajen je i u stručnoj i popularnoj literaturi i u javnim medijima. Često se poželjnim poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima ističu oni koji ne sadrže pesticide i herbicide, gene drugih vrsta itd.“ (Cifrić, 2003.)

Cifrić (2003.) također smatra važnim „isticanje ekološke proizvodnje kao proizvodnje bez primjene kemijskih zaštitnih sredstava i dodataka kao što su umjetna gnojiva.“ Isto tako, Cifrić (2003.) smatra da su „zračenja za poticanje rasta usjeva (GMO), kao i dodatci u prehrani stoke koja je u krajnjem cilju namijenjena za proizvodnju ljudske hrane, u ekološkoj proizvodnji neprihvatljiva.“

Govoreći o bitnim sastavnicama ekološke poljoprivrede, Ramov i Slavuj (2021.) ističu kako je bitno uspostaviti prihvatljivost agrotehničkih metoda proizvodnje, pri čemu stavljaju naglasak na sljedeće: „Plodnost, stabilnost i biološka raznolikost tla, raspoloživost voda, prirodna svojstva životinja, biljaka i krajobraza, prirodne sile i obnovljivi izvori energije te uporaba sredstava i preparata. Ekološka poljoprivreda također podrazumijeva proizvodnju hrane u kojoj nema upotrebe raznih mineralnih gnojiva, pesticida, genetski modificiranih organizama i ostalih preparata na bazi kemije.“ (Ramov i Slavuj, 2021.)

2.1. Temeljne karakteristike ekološke poljoprivrede

U Priručniku za sigurno rukovanje i primjenu sredstava za zaštitu bilja (u daljnjem tekstu: Priručnik), objavljen od strane Ministarstva poljoprivrede RH, autori Bokulić et al. (2014.) navode glavne ciljeve ekološke proizvodnje, njezin razvoj i budućnost, kao i razne druge savjete koji su namijenjeni poljoprivrednicima koji se bave ekološkom proizvodnjom. Bokulić et al (2014.) smatraju da je glavni cilj ekološke poljoprivrede „proizvesti hranu visoke hranidbene vrijednosti oslanjajući se na zaštitu i očuvanje okoliša.“ (Bokulić et al., 2014.) U ekološkoj poljoprivredi je apsolutno izostavljena upotreba različitih pesticida, teških metala i toksičnih tvari, ne primjenjuju se opasne tvari, smanjuje se onečišćenje okoliša i stvara se održiva bioraznolikost. „Zapravo je nastanak ekološke poljoprivrede potaknut negativnim posljedicama intenzivne poljoprivrede, a pod tim se podrazumijeva smanjena plodnost tla, nestanak prirodnih staništa, onečišćenje okoliša i izlaganje ljudi kemikalijama koje su štetne za zdravlje.“ (Bokulić et al., 2014.)

U svom radu Cifrić (2003.) povlači paralelu između pojmova seljačka proizvodnja i ekološka proizvodnja, pa tako postavlja pitanje; „Je li u tradicionalnom seljačkom društvu postojala ekološka poljoprivreda?“, čime potiče argumentaciju o seljačkom načinu proizvodnje, seljaštvu kao kulturi, klasi, ekonomiji i objektu. Autor smatra da je „seljačka proizvodnja oduvijek bila ekološka proizvodnja, te da je seljakov rad bio usmjeren na održivost.“ (Cifrić, 2003.) Također, način življenja je bio ekološki. Seljačka ekonomija nema projekte, planove, organizaciju, ciljeve, načela i slično, za što su odgovorni razni čimbenici kao što su ministarstva i agencije, već je seljačka ekonomija usmjerena na zajednicu, decentralizaciju, odsustvo specijalizacije i osobno znanje te lokalno umijeće. Zaključno, seljačka poljoprivreda je ekološka, ali ekološka poljoprivreda nije nužno tradicionalna i seljačka. (Cifrić, 2003.) „Kao najveće koristi koje je donijelo ekoagroturističko poslovanje na seoskom gospodarstvu ne navode se novčane koristi već poboljšavanje kvalitete života u zajednici te društveni kontakt i upoznavanje novih kultura što dokazuje da ekoagroturizam doprinosi i socio-kulturnom razvoju, a ne samo gospodarskom.“ (Vrsaljko, A., 2021.)

Ekološka poljoprivreda, za razliku od seljačke, predstavlja širi pojam s obzirom da uključuje i primjenu znanosti prateći iskustva iz seljačke poljoprivrede. Ekološka poljoprivreda predstavlja društvenu inovaciju i shvaća se kao „odustajanje od dominacije proizvodne paradigme industrijske poljoprivrede, mogućnost dodatnog

zapošljavanja radne snage u obiteljskom gospodarstvu, naselju i društvu, pogodnost proizvodnje kvalitetnih proizvoda na malim površinama, poticaj razvoju „zatvorenih“ sustava proizvodnje, s većim korištenjem prirodne energije i organskih procesa.“ (Cifrić, 2003.)

U svom radu, Srpak i Zeman (2018.) navode nekoliko načela važnosti ekološke poljoprivrede, a podrazumijevaju sve ono što treba poduzeti prilikom obavljanja djelatnosti u ekološkoj poljoprivredi, svu dobrobit koju donosi i sve što ekološka poljoprivreda podrazumijeva: „Osnovna načela ekološke poljoprivrede: poticanje bioloških procesa na gospodarstvu (pravilnim izborom gnojidbe, plodoređa, kultura, sorti i pasmina, te obradom tla i jačanjem otpornosti prema bolestima i štetnicima); očuvanje tla (povećanje njegove plodnosti, biološke aktivnosti, sadržaja organske tvari i hranjiva); poboljšanje strukture tla i borba protiv erozije, proizvodnja bez uporabe agrokemikalija (mineralna gnojiva, pesticidi, herbicidi, sintetički regulatori rasta i hormoni); očuvanje raznolikosti biljnih i životinjskih vrsta, te očuvanje prirodnih bogatstava i raznolikosti krajobraza, proizvodnja kvalitetnijih, a time i zdravijih namirnica, smanjenje utroška energije i uporabe neobnovljivih prirodnih resursa (nafta, plin, treset); podizanje materijalnoga, socijalnoga, intelektualnoga i svekolikoga položaja seljaka, (njegovanje razumijevanja za ritmove i zakone prirode, te stvaranje novih odnosa između čovjeka i prirode).“ (Srpak i Zeman, 2018.).

2.2. Održiva ekološka poljoprivreda

Iako je ekološka poljoprivreda održiva, ne znači da je svaka održiva poljoprivreda nužno i ekološka poljoprivreda. Srpak i Zeman (2018.) tvrde: „Ekološka poljoprivreda uklapa se u koncept održivoga razvoja jer čitavim nizom mjera koje obuhvaćaju ukupno gospodarenje, teži se pri tom ekološki čistoj, gospodarski isplativoj, etički prihvatljivoj i socijalno pravednoj poljoprivrednoj proizvodnji. Današnja poljoprivreda pretvorila je polja u određeni oblik industrijske proizvodnje, čiji je jedini cilj da iz zemlje izvuče što više.“ Isti autori navode kako je glavni cilj ekološke proizvodnje „maksimalno iskorištavanje potencijala koje pruža ekosustav, a odnosi se na stimuliranje, jačanje i harmonizaciju bioloških procesa.“ Spominjući ekološku poljoprivredu mnogi, pretpostavljajući da se to odnosi na uzgojne metode iz prošlosti, pomisle na povratak, odnosno poljoprivredu koja je uvijek postojala kao fizička djelatnost i da se kao takva

ne razvija. (Puđak i Bokan, 2011.) Međutim, razvojem poljoprivrede, potrebno je razmišljati u smjeru napretka, okrećući se novim spoznajama i dostignućima. Prema Puđak i Bokan (2011.), ekološka poljoprivreda se može promatrati kroz prizmu društvenih vrednota, pod tim podrazumijevajući da se više vrednuje zaštita okoliša nego gospodarski rast. „Ekološka poljoprivreda, koja je izvan granica Hrvatske poznatija pod nazivom “organska”, je poljoprivredna metoda koja proizvodi hranu iz zdrave i cjelovite zajednice zemlje i biljaka bez upotrebe mineralnih gnojiva, GM organizama, pesticida i drugih sintetičkih kemijskih preparata. Ekološka poljoprivreda dugoročno poboljšava kvalitetu tla i doprinosi povećanju biološke raznolikosti.“ (Puđak i Bokan, 2011.)

Smatra se da ekološka poljoprivreda ne mora nužno predstavljati samo poljoprivredu, odnosno hranu koja se uzgaja na ekološki način. Pojam ekološki u ovom kontekstu podrazumijeva „promjenu dosadašnjih životnih perspektiva, unos kvalitete u ljudske živote, osiguravanje egzistencije, promjene iz korijena, način dosadašnjeg življenja i sveukupnu integralnu održivost.“ (Puđak i Bokan, 2011.) Isti autori tvrde i da je ekološka poljoprivreda radno intenzivna, odnosno da zahtjeva mnogo više ljudskog rada nego konvencionalna poljoprivreda. „Ako želimo govoriti o potvrdama društvenih koristi ekološke poljoprivrede, socioloških istraživanja na tu temu manjka, a ona su svakako potrebna da bi normativna razina pristajanja uz prednosti ekološke poljoprivrede bila empirijski argumentirana, no dok se takva istraživanja ne razvijaju, činjenice nam mogu poslužiti za indikacije i smjer budućih istraživanja.“ (Puđak i Bokan, 2011.) Autori također tvrde: „Umjesto smanjivanja broja malih proizvođača izlažući ih zaduženjima, mala poljoprivredna gospodarstva su se morala zaštititi, ojačati i povećati kako bi zajednice mogle same sebe održavati u budućnosti, pri čemu je ekološka poljoprivreda kao vodeći agroekološki sustav, najefikasnija i najdostupnija solucija za jačanje poljoprivrede i dostupnosti hrane.“ (Puđak i Bokan, 2011.)

Bokulić et al. (2014.) u Priručniku ističu: „Održiva poljoprivreda omogućuje stalnu proizvodnju primarnih poljoprivrednih proizvoda uz korištenje dozvoljenih kemikalija koje imaju što manji štetni utjecaj na okoliš i zdravlje ljudi. Smatra se da održiva poljoprivreda počiva na načelima održivog razvoja na način da osigurava hranu, ogrjev i vlakna. Na taj način uvažava ekonomska i društvena ograničenja koja osiguravaju održivost proizvodnje u kojoj je ekološka djelotvornost važnija od gospodarske učinkovitosti.“ (Bokulić et al., 2014.) Ovim autori smatraju kako je ekološka

poljoprivreda održiva poljoprivreda, ali isto tako smatraju da održiva poljoprivreda ne mora nužno biti ekološka te može predstavljati kompromis.

Kada je riječ o održivoj ekološkoj poljoprivredi, važni su pojmovi ekološki otisak stopala i ekološki ruksak. Ova dva pojma se odnose na stanovništvo, odnosno civilizaciju i njihov utjecaj na prirodne resurse. U svom radu Cifrić (2003.) objašnjava kako je broj stanovnika ključna činjenica koja utječe na strukturiranje društva i njegov odnos prema okolišnim uvjetima i prirodnim izvorima hrane. Pojednostavljeno, broj stanovnika se određuje odnosom civilizacijskog i ekološkog obrasca. „Broj stanovnika je u društvu sakupljača sa 0,5 stanovnika na 1 kilometar kvadratni i nastanjivom površinom Zemlje od 60 milijuna kilometara kvadratnih različit od modernog društva sa 59 stanovnika na jedan kilometar kvadratni na istoj nastanjivoj površini. To znači da potencijalno nastanjiva površina Zemlje (149 milijuna kilometara kvadratnih) omogućava život trima milijardama stanovnika. Zato se zbog današnjih više od 7 milijardi ljudi upozorava na granice izdržljivosti Zemlje, odnosno ekološki otisak stopala i na ekološki ruksak. Toliki broj stanovnika utjecat će na promjenu odnosa između civilizacijske paradigme (problema razvoja) i ekološke paradigme (prirodnih uvjeta). Ekološki otisak predstavlja mjeru ljudskog utjecaja na prirodne resurse, dok ekološki ruksak podrazumijeva količinu otpada stvorenog tokom životnog vijeka.“ (Cifrić, 2003.) Autor također navodi da su „agrarna društva izgradila socijalno-ekološke paradigme, kao i integralne socijalno-ekološke paradigme, tako uspješno povezujući socijalne i ekološke paradigme.“ Sve to dovodi do činjenice da su danas jedna i druga civilizacijska i ekološka paradigma, na razne načine uvedene u diskurs o perspektivama čovječanstva. Dolazi se do zaključka da je ekološka poljoprivreda jedan aspekt u diskursu o odnosu civilizacijskog i ekološkog obrasca (paradigme). (Cifrić, 2003.)

Za ostvarenje održive ekološke poljoprivrede potrebno je na najefikasniji način iskorištavati prirodna dobra i usluge, uzimajući u obzir da tehnologije i prakse moraju biti lokalno adaptirane. Ono što je važno je uspostava povjerenja unutar društvenih organizacija, te povezivanje institucija i pojedinaca. Kada bi svaki poljoprivrednik imao visoku razinu znanja i vještina, društvenih i ljudskih potencijala, bio bi sposobniji za sudjelovanje u poljoprivrednoj politici, odnosno ostvarenje dobre ekološke proizvodnje. Održiva ekološka poljoprivreda ima mnogobrojne ciljeve, no činjenica je da su u prvom planu zdravlje i kvaliteta života živih organizama, kao i održivi socijalno-gospodarski odnosi među kojima je i odnos čovjeka prema prirodi. (Puđak i Bokan, 2011.)

O održivosti se najčešće govori kroz tri dimenzije, ekološku, ekonomsku i sociokulturnu, a one su neophodne u analizi održivih ideja i praksi. Održivi razvoj je “umreženo samoobnavljanje ukupnog prirodnog i društvenog tkiva sastavljenog od njegovih ekoloških, ekonomskih i sociokulturnih slojeva, samoobnavljanje aktivnosti i aktera u kojem se razvijaju i obnavljaju priroda i društvo, danas i u sutrašnjici.“ (Puđak i Bokan, 2011.) Govoreći o tome kako je ekološka poljoprivreda više od same ruralne djelatnosti, te kako ju je potrebno sagledati i iz ekonomističke perspektive, može se reći i da ekološka poljoprivreda u tom smislu nije samo proizvodnja. Pod tim pojmom se podrazumijeva i „uspješnost ulaganja u zdravije i kvalitetnije, proizvodnja sasvim novog i drugačijeg u odnosu na standardno, onoga što potiče zanimaciju kod pojedinca i onoga što će doprinijeti konkurentnosti proizvoda te svojom kvalitetom omogućiti proizvođaču određivanje više cijene i stvaranje sigurnog tržišta.“ (Puđak i Bokan, 2011.)

Nužno je povući liniju između ekonomije i društvene odgovornosti, na način da se obuhvate ekologija, ekonomija i sociokultura. Ovakav način razmišljanja dovodi do poimanja ekološke proizvodnje u pogledu čuvanja neobnovljivih resursa, približavanju prirode čovjeku, razvijanja društva, učenja i razvoja zajedništva i ostalih načina djelovanja. U posljednje vrijeme stanovništvo sve više nastanjuje ruralne krajeve, u potrazi za mirnijim načinom života, ali i zbog atraktivnosti ruralnog područja. Ranije to nije bio slučaj, naime ruralni prostori su podliježali deruralizaciji i deagrarizaciji tako što je stanovništvo sve više nastanjivalo gradove, većinom u potrazi za poslom. Upravo je to razlog zbog kojega bi ekološka poljoprivreda mogla biti izuzetan stimulans za naseljavanje sela. Time bi se potaklo stvaranje društvenih sustava, a samim time bi cijela zamisao razvoja ekološke poljoprivrede bila jednostavnija zbog sve većeg broja stanovnika u ruralnim područjima, što postupno podrazumijeva i veći broj radne snage. „Danas u Europi postoji konsenzus da poljoprivreda nije više samo dobavljač sirovina za industriju, već je poljoprivrednom politikom usvojen koncept multifunkcionalnih poljoprivrednih gospodarstava kojima se potiču različite uloge poljoprivredne djelatnosti u društvu budući da ona nudi javna dobra i usluge.“ (Puđak i Bokan, 2011.)

3. Ekološka poljoprivreda u Republici Hrvatskoj

Porast potražnje za ekološkim proizvodima dovodi do razvoja ekološke poljoprivrede, proširenja tržišta ekološke poljoprivrede i povećanja ponude ekoloških proizvoda. Europska unija je zakonski regulirala ekološku poljoprivredu 1991. godine, dok je u Hrvatskoj ekološka poljoprivreda zakonski regulirana 2001. godine. Prema Lodeta (2011.), „ekološka poljoprivreda razvijala se tijekom 20. stoljeća paralelno u nekoliko europskih zemalja i SAD-u.“ Ista autorica ističe kako su u svijetu „prihvaćeni sustavi propisa i kontrole ekološke poljoprivrede, detaljno usvojeni i razrađeni na temelju standarda IFOAM-a¹ te smjernicama Codexa Alimentarius-a².“ „Sredinom 1980-tih godina certificiranih površina pod ekološkom poljoprivredom u Europi je bilo tek nekih stotinjak tisuća hektara. Od 1990-tih godina kao rezultat donošenja Uredbe Europske komisije ekološka poljoprivreda počela se ubrzano razvijati gotovo u svim europskim državama, a posebno u državama članicama Europske unije.“ (Lodeta, 2011.)

Valja napomenuti kako su se u Europskoj uniji još od 1967. počele uvoditi razne direktive koje uređuju stavljanje na tržište opasnih kemikalija. Pri tome se misli na razvrstavanje opasnih tvari, pakiranje i označavanje, a te direktive su prenesene i u hrvatsko zakonodavstvo, nakon čega na snagu stupa određena zakonska regulativa. Može se zaključiti da su stavljanje na tržište i uporaba kemikalija u Europskoj uniji i Hrvatskoj bile regulirane prije donošenja Uredbe REACH³. U Europi poljoprivreda više nije samo dobavljač sirovina za industriju, već se poljoprivrednom politikom potiču različite djelatnosti u društvu. Također, ekološka poljoprivreda ne predstavlja samo djelatnost u ruralnim krajevima, već i potiče ruralni razvoj, ali i ozbiljno rješavanje problema okoliša. (Lodeta, 2011.)

¹ IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) je međunarodna federacija pokreta ekološke poljoprivrede, osnovana 1972. i temelji se na donošenju istinske održivosti u poljoprivredi diljem svijeta. „Svojim radom doprinosi povećanju organske poljoprivrede, povećanju broja projekata za dobrobit organske poljoprivrede, te broj poljoprivrednih aktivnosti koje postaju održive.“ (IFOAM Organics International, službena web stranica)

² „Codex Alimentarius (CA) je zbirka međunarodnih standarda za hranu, smjernica i kodova dobre prakse kojima je glavna namjena zaštita potrošača i promicanje pravedne prakse u trgovini sigurne i kvalitetne hrane.“ (Ministarstvo poljoprivrede RH, *Codex Alimentarius*, službena web stranica)

³ REACH (Uredba o registraciji, evaluaciji, autorizaciji i ograničavanju kemikalija) – Uredbom REACH zahtjeva se od poduzeća ili pojedinaca koji tijekom industrijskih ili radnih aktivnosti upotrebljavaju određenu kemijsku tvar, u čistom obliku ili u smjesi, da prosljede informacije proizvođačima i dobavljačima kemikalija ili Europskoj agenciji za kemikalije (ECHA).“ (Europska agencija za sigurnost i zdravlje na radu, *Uredba REACH*, službena web stranica)

Prema podacima Ministarstva poljoprivrede RH, Hrvatska ima dobar potencijal pretvaranja svog poljoprivredno-prehrambenog sektora u modernu djelatnost koja „potiče gospodarski rast, stvara radna mjesta i osigurava prihod u ruralnim zajednicama.“ U 2020. poljoprivredni sektor je u ukupnom BDP-u Republike Hrvatske činio 3,3% i zapošljavao 6,2% radne snage (Ministarstvo poljoprivrede RH, *Razvoj ekološke poljoprivrede*, službena web stranica). Ulaskom u Europsku uniju, Hrvatska se susrela s poteškoćama u prilagodbi novim gospodarskim okolnostima što je rezultiralo lošijim rezultatima u poljoprivrednom sektoru u odnosu na ostatak gospodarstva. „U razdoblju od 2008. do 2017. godine bruto poljoprivredna proizvodnja u prosjeku je padala za 3,7% svake godine, dok je bruto dodana vrijednost poljoprivrednog sektora u prosjeku padala za 4,3% svake godine.“ Međutim, od 2018. godine Republika Hrvatska bilježi oporavak poljoprivredne djelatnosti. (Ministarstvo poljoprivrede RH, *Strategija poljoprivrede do 2030.*⁴)

Problemi koji se javljaju kod poljoprivrednika u Republici Hrvatskoj su niska produktivnost u poljoprivrednoj djelatnosti, neadekvatna evidencija poslovnih promjena (primjerice, kada poljoprivrednik ima osnovan OPG i vodi evidenciju o broju grla ili stanju i obradi tla), nestručno planiranje i vođenje poslovanja, kao i slaba povezanost s vrijednosnim lancem (poljoprivrednici predstavljaju visokorizična i slaba isplativa ulaganja). Također, dodatni problemi kao što su nedovoljno ulaganje u kapital, tehnologiju i istraživanje i razvoj usporavaju produktivnost. (Pejnović et al., 2012.)

Europska unija osigurava potpore poljoprivredi u Republici Hrvatskoj koje su usmjerene na ruralni razvoj. „U 2019. izravna su plaćanja činila 37,8% neto dodane vrijednosti koju su ostvarili hrvatski poljoprivrednici, što je više od prosječnog udjela na razini Europske unije od 26,5%. U usporedbi s ostalim članicama Europske unije, u razdoblju od 2013. do 2016. izrazito visoki udio izravnih plaćanja u dohotku bilježe sektori: maslinarstva i mješovitih trajnih nasada (u ovim sektorima Republika Hrvatska je prva u rangu država članica Europske unije), mješovitog stočarstva (RH treća u rangu država članica EU), mješovitog uzgoja usjeva i stoke, mljekarstva i vinarstva (RH četvrta u rangu država članica EU), horikulture i žitarica (RH sedma u rangu država

⁴ Hrvatski sabor je na sjednici vlade 25. veljače 2022. godine donio Strategiju poljoprivrede do 2030. godine. „U suradnji s predstavnicima hrvatskog poljoprivredno-prehrambenog sektora usuglasili smo sljedeću viziju razvoja poljoprivrede: proizvoditi veću količinu visokokvalitetne hrane po konkurentnim cijenama, održivo upravljati prirodnim resursima uz povećanje otpornosti na klimatske promjene te doprinijeti poboljšanju kvalitete života i povećanju zaposlenosti u ruralnim područjima.“ (NN 26/2022-325)

članica EU) te voćarstva (RH osma u rangu država članica EU).“ (Ministarstvo poljoprivrede RH, *Strategija poljoprivrede do 2030.*)

U Hrvatskoj se pojavljuje problem zagađivanja relativno čistih i netaknutih resursa. Tome dodatno pridonosi uporaba kemijski zaštitnih sredstava, gnojiva i slično, kao i prenamjena zemljišta iz poljoprivrednog u građevinsko. Javljaju se problemi sporog razvoja zbog rascjepkanosti, zbog manjka volje da se svi aktivni problemi riješe, a pritom se misli na razna ograničenja i vlasničke odnose koji nisu riješeni.

Uspostavom održive ekološke poljoprivrede postiže se smanjenje rizika i učinaka od uporabe pesticida, koji štetno utječu na zdravlje ljudi i okoliš. Kako bi se osigurala sigurna provedba propisa iz područja održive uporabe, bilo je potrebno uspostaviti nove sustave u Republici Hrvatskoj. Prema Priručniku, autori Bokulić et al. (2014.) navode „nove sustave koji obuhvaćaju evidenciju pravnih i fizičkih osoba koje stavljaju na tržište pesticide, te prijavu količine proizvodnje, uvoza i nabave pesticida, kao i sustav izobrazbe profesionalnih korisnika pesticida, distributera i savjetnika. Prije nego se izobrazbe provedu, potrebno je prethodno ovlastiti predavače i pravne ili fizičke osobe koje predvode izobrazbu, a obavezna je i izrada priručnika koji služi za polaganje ispita. Potrebno je također voditi i redovne evidencije izobrazbi i davanja pravovaljanih iskaznica. Pod nove sustave spadaju i redoviti pregledi strojeva za primjenu pesticida, uključujući provedbu izobrazbe za zaposlenike ispitnih stanica, njihovo ovlašćivanje, vođenje evidencije i na kraju izdavanje znaka o obavljenom pregledu.“ (Bokulić et al. 2014.)

3.1. Potencijal razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj

Problemi hrvatske poljoprivrede vezani uz mjere za razvoj unutar EU spominju se u radu Jurišića (2014.), koji navodi sljedeće: „Nedostignuta ekonomija obujma kod većine gospodarstava, istaknuta proizvodnja za pretežito vlastite potrebe, ograničeni kapaciteti, nespecijalizirana proizvodnja, državno zemljište izvan funkcije, izostanak udruživanja proizvođača, neodgovarajuća tehnologija proizvodnje, mali i fragmentirani posjedi, neodgovarajuća tehnologija proizvodnje, neadekvatni strojevi i oprema, skupi inputi u proizvodnji (visoki fiksni i varijabilni troškovi), neracionalno korištenje sredstava za rad (strojevi i oprema), nestabilan plasman proizvoda, nestandardizirana ponuda, slabo zastupljena izravna prodaja, neorganizirani otkupni kanali, dugački lanci prodaje, loša

povezanost s prerađivačkom industrijom i turizmom, proizvodi koji nisu *brendirani*, raspršena i neorganizirana ponuda bez pregovaračke snage.“ (Jurišić, 2014.)

Među navedenim sektorskim problemima u Hrvatskoj, posebno se može istaknuti nekoliko značajnih problema. Prvenstveno su to ograničeni kapaciteti, što proizvođačima predstavlja nizak kapacitet proizvodnje. Neobrađena zemljišta, zakonski neriješen problem vlasništva zemljišta i javne površine donose problem ograničenog kapaciteta. Pod time se podrazumijeva i državno zemljište izvan funkcije, odnosno zemljište koje je u vlasništvu države, ima mogućnost obrade i korištenja, međutim nije predviđeno za to. Isto tako, problemi koji se javljaju kod proizvođača su nedostatno znanje, neodgovarajuća tehnologija u proizvodnji i neadekvatni strojevi i oprema. Nažalost, nezanemariv broj poljoprivrednih proizvođača u Hrvatskoj koji obavljaju poljoprivredne djelatnosti nemaju dovoljno znanja i vještina, tehnologiju koja im je potrebna, a uglavnom nije dostupna ili predstavlja financijski trošak za poljoprivrednike, što podrazumijeva neadekvatne strojeve i opremu. Također, Jurišić (2014.) uz sektorske probleme navodi i probleme prisutne u ostalim segmentima gospodarstva RH: „Visoka fiskalna i parafiskalna davanja (porezi, doprinosi za obavezna osiguranja, komunalne naknade i cijene komunalnih usluga, vodni doprinosi i drugo), neriješeno i neažurno vlasništvo nad zemljištem (državna izmjera i zemljišne knjige), upitna legalnost objekata, nedostupnost povoljnih kreditnih sredstava, problemi s naplatom i drugo.“ (Jurišić, 2014.) Za praćenje kvalitete okruženja u okolišu koji je namijenjen za ekološku poljoprivredu te utjecaja ekološke poljoprivrede na okoliš, Mikuš (2020.) ističe kako su za to potrebni „pouzdana agrookolišni pokazatelji (primjerice, korištena poljoprivredna površina, udio površine pod ekološkom poljoprivrednom, udio korištene energije u poljoprivredi i slično).“

Ulaganjem u gospodarske djelatnosti potiče se razvoj i održivost gospodarstva u cijelosti. Kada govorimo o području ekološke poljoprivrede i proizvodnje, može se reći da Hrvatska u tom pogledu napreduje, odnosno nastoji maksimalno iskoristiti raspoložive resurse kako bi dodatno ulagala u već postojeću ekološku proizvodnju. Hrvatska želi postići maksimalnu iskorištenost kapaciteta obradive površine, nastoji potaknuti stanovništvo na bavljenje poljoprivrednom djelatnošću s naglaskom na ekološku poljoprivredu, u kojoj se koriste znatno manje količine štetnih tvari obradi tla i uzgoju u odnosu na konvencionalnu poljoprivredu. Također, postoji niz raznih poticaja i potpora koje pomažu poljoprivrednicima, a o kojima se govori više u nastavku rada.

Prema Ćurić (2010.) ekološka poljoprivreda spominje se i u Strategiji razvoja hrvatskog turizma, donesenoj 2013. godine, u kojoj se ističe njezin turistički potencijal u svrhu povezivanja poljoprivrede, turizma i ekologije. Ćurić (2010.) smatra: „Originalni izgled sela (imanja), ljepota okoliša te zanimljivi sadržaji i gastronomska ponuda ekološki proizvedenih autohtonih jela su preduvjeti kvalitetnog razvoja ekoturizma na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Selo je potrebno shvatiti kao mjesto u kojem se itekako može iskoristiti potencijal proizvodnje hrane i ostalih vrijednosti.“ (Ćurić, 2010.)

„Strategija održivog razvitka RH uglavnom je marginalan dokument u donošenju i provođenju odluka. Još jedan ekonomski razlog „za“ ekološku poljoprivredu jest činjenica da prodaja ekoloških proizvoda ne doživljava pad u današnjem stanju ekonomske recesije“ (Puđak i Bokan, 2011.). Pejnović et al. (2012.) smatraju da bi se razvoj ekološke poljoprivrede mogao ubrzati „povećanjem poticaja, edukacijom proizvođača, podizanjem ekološke svijesti proizvođača ekoloških proizvoda, organiziranjem otkupa proizvoda i okrupnjivanjem zemljišta.“ (Pejnović et al. 2012.)

3.2. Faze razvoja ekološke poljoprivrede u RH

Ekološka poljoprivreda u Republici Hrvatskoj započela je svoj razvoj 1991. godine. Srpak i Zeman (2018.) u svom radu razvoj ekološke poljoprivrede dijele na tri različita razdoblja. Prvo razdoblje započinje 1991. godine i označava početak razvoja ekološke poljoprivrede, a autori navode da je bilo vezano tek uz nekoliko entuzijasta. „Početkom devedesetih godina poduzimaju se prvi koraci ka trgovinskoj liberalizaciji, domaća politika se priprema za ulazak u Svjetsku trgovinsku organizaciju. Teži se da, prema svjetskim trendovima i zahtjevima svjetskog tržišta, oslabi poljoprivredna zaštita, ali i da se pronađe ravnoteža u zaštiti domaćih poljoprivrednih proizvođača, prerađivača i potrošača koji su, zbog niskih dohodaka, često oštećeni zbog općenito lošeg životnog standarda.“ (Franić, R., 2005.) Autorica također ističe da se u to doba „sustav poljoprivredne zaštite temeljio na sustavu zaštitnih cijena koje su bile najniže radi vršenja otkupa za robne pričuve i razne druge namjene.“ Također, tijekom hiperinflacije koja se odvijala u vrijeme početka razdoblja ekološke proizvodnje, postojala je izravna podrška poljoprivrednicima, međutim bila je ograničena na proizvode za koje se smatralo da su strateški važni, a povećanje proizvodnje tih proizvoda bilo je od

nacionalnog interesa. Tada su cijene proizlazile iz kombinacije zaštitnih cijena, proizvođačkih poticaja i naknada te ostalih mjera kao što su carine, kvote i pristojbe. Zanimljivo je da je u to vrijeme postojao model koji je za cilj imao poticanje profitabilnije proizvodnje, no mogli su ga koristiti gospodarstva koja su bila upisana u Upisnik poljoprivrednih gospodarstava, čime su automatski podlijegali plaćanju poreza, odnosno sustavu PDV-a. No, za područja s otežanim uvjetima, odnosno otežanom mogućnošću bavljenja poljoprivrednom djelatnošću, bile su predviđene veće potpore. „Model ruralnog razvitka je osmišljen za očuvanje i napredak seoskih područja i ruralnih vrijednosti, a u sebi sadrži tri programa: 1. očuvanje izvornih i zaštićenih pasmina, 2. priprema marketinške kampanje za poljoprivredne proizvode i 3. razvitak seoskog prostora. U okviru ovog modela predviđeno je udruživanje sredstava iz državnog proračuna sa sredstvima županija, lokalne zajednice, korisnika i drugih mogućih izvora financiranja.“ (Franić., R., 2005.)

U drugom razvojnem razdoblju u Hrvatskoj se pojavljuju prodavaonice zdrave hrane, a njihova svrha bila je približiti ekološke proizvode potrošačima. „To razdoblje trajalo je od 1991. do 2001., i tada su osnovane organizacije i brojne udruge s aktivnim sudjelovanjem u promicanju ekološke poljoprivrede putem raznih seminara, izložbi i sajмова. Također, 2001. godina označava i osnivanje Odjela za ekološku poljoprivrednu proizvodnju u Hrvatskom zavodu za poljoprivrednu savjetodavnu službu (HZZPSS). Isto tako, u Hrvatskoj se u tom razdoblju stvara tržište ekoloških proizvoda, a inozemna tijela obavljaju nadzor i certifikaciju ekoloških proizvoda.“ (Srpak i Zeman, 2018.)

Treće razdoblje, koje se odvijalo od 2001. do 2012. godine, obilježavalo je stvaranje i razvoj zakonodavnog i institucionalnog okvira ekološke proizvodnje. Puđak i Bokan (2011.) u svom radu govore o modernizacijskom modelu koji se odvijao u to vrijeme, a oblikovao je poljoprivredu u kojoj se racionalni seljak natječe s drugima pokušavajući smanjiti troškove. „U obrnutom smislu, povećanje troškova uzgoja poljoprivrednih proizvoda moglo bi uzrokovati smanjenje dohotka, što može navesti poljoprivrednike da traže alternativne puteve razvoja. Povećanje troškova uz istovremeno stagniranje cijena proizvoda smanjuje dohodak poljoprivrednih proizvođača zbog čega dio poljoprivrednika traži alternativne puteve razvoja svojih poljoprivrednih gospodarstava, koristeći modernizacijski model. Primjerice, prelazak s dosadašnje proizvodnje koja podrazumijeva samo proizvodnju jeftine hrane, na pružanje različitih dobara i usluga,

podrazumijevajući pod time turizam i druge aktivnosti na ruralnom području. S druge strane, Hrvatska je zemlja koja većim dijelom ostvaruje prihode od turizma, pa se tako turistima dodatno može ponuditi boravak u čistom okolišu kao i ekološki uzgojena hrana.“ (Puđak i Bokan 2011.) „Razvojem ekološke poljoprivrede u svijetu te razvojem turizma, sve je više i takozvanih „ekoloških turista“, odnosno turista koji žive po načelima koncepta ekološke poljoprivrede i u potrazi su za takvim proizvodima dok borave u Hrvatskoj. I dio poljoprivrednika pokreće agroturizam kao dodatnu djelatnost, te dodatni prihod ulaže u predstojeće povećanje poljoprivredne proizvodnje. Istodobno, agroturizam uz ostale oblike ruralnog turizma ispunjava načelo „razvoja turističke ponude na cijelom teritoriju Hrvatske - značajan neiskorišteni potencijal Hrvatske je proizvodnja i trženje svježeg povrća za vrijeme turističke sezone. Osim male proizvodnje, dodatni nedostatak je što dio proizvoda proizveden u uvjetima ekološke poljoprivrede nije certificiran kao ekološki proizvod.“ (Grgić et al., 2019.)

Uzimajući u obzir klimatske i reljefne posebnosti te brojne druge faktore koji utječu na uzgoj ekoloških proizvoda, može se pretpostaviti da Hrvatska ima vrlo dobar potencijal za razvoj ekološke poljoprivrede. Međutim, kao i kod većine djelatnosti, uvijek postoje određene prepreke koje usporavaju proces razvoja. Petljak (2011.) smatra kako to mogu biti: „neadekvatna zakonska regulativa, nedovoljna educiranost o metodama ekološke poljoprivrede i ekološke proizvodnje, previsoka cijena nadzora i sustava certificiranja u ekološkoj proizvodnji, kao i rastući troškovi ekološke proizvodnje.“ Pri tome se misli na ekološke proizvode koji trebaju biti zastupljeniji u prodavaonicama, odnosno dostupniji širem krugu potrošača.

Ponuda ekoloških proizvoda pretežno se osigurava direktnim ili izravnim kanalima distribucije, podrazumijevajući pod tim sajmove i slično. Ramov i Slavuj (2021.) ističu kako distribucijski kanali u ekološkoj proizvodnji podrazumijevaju: „prodaju ekoloških poljoprivrednih proizvoda na farmama, prodaju na kućnom pragu, poljoprivredne tržnice, sajmove i sajamske izložbe, poljoprivredne prodavaonice ekoloških proizvoda“, a riječ je o opskrbnim lancima koji predstavljaju kraći put od proizvođača do potrošača. Dodatno tržišno isticanje ekoloških proizvoda i vidljive razlike između ekološkog i konvencionalnog proizvoda služe prepoznavanju ekoloških proizvoda kod krajnjih korisnika. Još jedna prepreka koja može usporiti razvoj ekološke poljoprivrede je tržišna cijena ekoloških proizvoda koja je viša od cijena proizvoda u konvencionalnoj proizvodnji. Razlog tome su zdraviji i kvalitetniji sastojci te uzgoj bez štetnih i umjetnih

tvari. S druge strane, ta cijena i ne mora biti uvijek viša. To ovisi i o ponudi i potražnji, no kada se cijene ekoloških i konvencionalnih proizvoda usklade, tada se ekološki proizvod rangira kao i „klasičan“ proizvod, a zapravo može imati bolju kvalitetu pa samim time nastaje nezadovoljstvo ponuđača. (Ramov i Slavuj, 2021.)

Pejnović et al (2012.) navode kako „nije moguće u kratkom roku prijeći s konvencionalne na ekološku proizvodnju, te da su za proizvodnju ekološke hrane na određenom području potrebni određeni preduvjeti poput izoliranosti zemljišta, stočarskih farmi i prerađivačkih pogona od mogućih izvora zagađenja, odgovarajuće kvalitete vode za navodnjavanje, usklađenog razvoja biljne i stočarske proizvodnje i slično, a kako bi gospodarstvo dobilo status ekološkog proizvođača, mora provesti dvije do tri godine u tzv. prijelaznoj fazi zbog „čišćenja“ tla, odnosno uklanjanja ostataka pesticida u tlu do određene prihvatljive razine.“ (Pejnović et al. 2012.) „Usitnjenost poljoprivrednih površina (većinu gospodarstava čine površinom mala ili vrlo mala gospodarstva, približno 70% gospodarstava površinom je manje od 5 ha), niski udjel površina pod ekološkom proizvodnjom, nesređeni imovinsko-pravni odnosi, neodrživa proizvodnja, nedovoljna povezanost odnosno suradnja (često i međusobno nepoznavanje) domaćih proizvođača ekoloških prehrambenih proizvoda, nemogućnost doseganja tržišne infrastrukture, nepostojanje strategije i dugoročnog plana razvoja ekološke poljoprivrede, odnosno opredjeljenja države za ekološku poljoprivredu, čimbenici su koji zasigurno usporavaju daljnji značajniji razvoj ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj.“ (Petljak, 2011.).

U Hrvatskoj je u značajnoj mjeri razvijen turizam koji pridonosi gospodarskom razvoju zemlje i ekonomskoj stabilnosti. Što se tiče turističkih posjetitelja, u posljednje vrijeme je zanimljiva njihova zainteresiranost za ekološku poljoprivredu, a takve turiste Grgić (2019.) u svome radu naziva „ekološkim turistima“. Takvi posjetitelji, odnosno turisti, prilikom boravka u Hrvatskoj imaju želju pronaći isključivo ekološke proizvode. Sve veća zainteresiranost turista za ekološkom poljoprivredom navodi poljoprivrednike da pokrenu agroturizam kao dodatnu djelatnost, kako bi ostvarili dodatni prihod. Takav potez je svakako od pozitivnog značaja s obzirom da prihode agroturizma poljoprivrednici mogu dalje ulagati u razvoj poljoprivrede. Ovo se može izdvojiti kao dobar način ostvarenja dodatnih prihoda posebno u razdoblju turističke sezone, ponudom vlastitih proizvoda turistima. Sve je više mjesta na periferijama grada i u

selima, koja turistima nude usluge agroturizma na lokacijama udaljenima od buke. (Grgić, 2019.)

Nedostatak ovakvog načina razvoja ekološke poljoprivrede je što i dalje postoji neiskorišteni kapacitet za razvoj ekološke poljoprivrede kroz turizam. „U Hrvatskoj je veliki dio ekoloških proizvoda uvozni, te se opravdano ukazuje da je veliki neiskorišteni potencijal turizma kao distributivnog kanala domaćih ekoloških proizvoda. To je značajno zbog porasta ekološke svijesti i brige za zdravlje ljudi, naročito u razvijenijim zemljama, te je turizam izvrsna prilika za plasman takvih domaćih proizvoda u vrijeme turističke sezone.“ (Grgić, 2019.)

3.3. Ciljevi razvoja ekološke poljoprivrede u RH

Kako bi se ekološka poljoprivreda uspješno razvijala, potrebni su učinkoviti ciljevi, pouzdane strategije, konzistentna načela i kvalitetno znanje. Najveće znanje i iskustvo prilikom postavljanja ciljeva za razvoj ekološke poljoprivrede posjeduju svakako oni koji se bave ekološkom poljoprivredom. Cifrić (2003.) smatra kako „o ciljevima za razvoj ekološke poljoprivrede može raspravljati i šira javnost, nevladine organizacije, te proizvođači i potrošači.“ Promatrajući razvoj ekološke poljoprivrede sa šireg aspekta, javljaju se nove ideje za razvoj ruralnih prostora koji su neodvojivi od ekološke proizvodnje. Cifrić (2003.) navodi nekoliko mogućih ciljeva, odnosno obrazaca koji služe kako bi se proizvodnja učinila komplementarnom s ekosustavom:

- „zatvorenost proizvodnog sustava - osim sunčeve energije, biosfera kao sustav sadrži sve elemente za samoodržanje i samodovoljnost. Ona je zatvorena cjelina pa ne postoje gubici ili su reducirani na minimum;
- održanje opće plodnosti tla kao osnovnog resursa - zemljina površina prekrivena je vrlo tankim organskim slojem, nekoliko desetaka centimetara različite plodnosti, osim u nekim tropskim područjima gdje humus seže i do nekoliko metara u dubinu, bez kojega nije moguć opstanak biljnoga, a time i životinjskog svijeta;
- ekološka proizvodnja smanjuje ili uključuje sve oblike zagađivanja. Vraćanje organskog materijala zemlji i maksimalno iskorištavanje nusproizvoda ne zagađuju tlo, vodu ili zrak. Ekološka proizvodnja omogućava prevenciju zagađivanja hrane;

- ekološka poljoprivreda teži smanjenju fosilnih goriva tako što će se isključiti korištenje umjetnih gnojiva, pesticida i intenzivna obrada tla, a aktivirati razvoj mikroorganizama organskom gnojidbom;
- usmjeravanje stočarstva ka prirodnim uvjetima za uzgoj stoke – prirodni uzgoj i reprodukcija na prostoru dovoljnom za kretanje stoke po uzoru na negdašnju seljačku ispašu ekonomski motreći smanjuje troškove proizvodnje, a u socijalnom pogledu proširuje čovjekova obitavališta na neiskorištene ili zapuštene prirodne prostore te kultivira prirodni okoliš;
- težnja smanjenju nepoželjnih tvari;
- poticanje dodatnih djelatnosti.“ (Cifrić, 2003.)

Isti autor u kontekstu ciljeva za razvoj ekološke poljoprivrede razlikuje tri pojma. Ekološka poljoprivreda, ekološka proizvodnja i ekološka ekonomija, pri čemu smatra da ekološka poljoprivreda ne može bez ekološke proizvodnje, a obje ne mogu bez ekološke ekonomije.

Na poticanje razvoja ekološke poljoprivrede utječu brojni faktori. Kao i drugi sektori, ekološka poljoprivreda ima različite metode, strategije, ciljeve i načela pomoću kojih potiče razvoj ekološke poljoprivrede. „Ovime se obuhvaćaju sve mjere koje su usko vezane uz obradu zemlje i uzgoj bilja i životinja, no uzimaju u obzir i ljudske resurse, razmišljanja pojedinaca, socijalni i intelektualni položaj i drugo. Podrazumijeva se da ekološka proizvodnja nije samo čista poljoprivreda, već društvo u kojem se vrednuju znanja o ekološkoj svijesti i koje obuhvaća etiku kao bitnu vrednotu.“ (Cifrić, 2003.)

Većina autora dijeli isto mišljenje o tome koji je zapravo glavni cilj ekološke poljoprivrede, odnosno pozitivna prednost koju donosi. Tako Puđak i Bokan (2011.) smatraju da je „osnovni cilj ekološke proizvodnje optimizacija zdravlja i produktivnosti međusobno ovisnih zajednica, koje predstavljaju razne žive organizme, te biljke, životinje i ljude.“ No, također isti autori smatraju da je važan i cilj smanjenje onečišćenja cjelokupnog okoliša, s čime se mnogi autori slažu. U nekim djelima se spominju i socijalni i gospodarski odnosi u kontekstu ekološke poljoprivrede, pojednostavljeno rečeno, odnos čovjeka prema prirodi. Najbolja preporuka Hrvatskoj za što bolji razvoj ekološke poljoprivrede je praćenje trendova razvoja ekološke poljoprivrede Europske unije. Europska unija nudi brojne i različite potpore u obliku financijske pomoći, predlaže način i svrhu ulaganja financijskih sredstava, nudi pravnu stabilnost i vođenje računa o zakonskoj regulativi i pravnoj zaštiti, provodi akcijski plan

u svrhu razvoja ekološke poljoprivrede te poljoprivrednicima nudi ekološku informiranost. (Puđak i Bokan, 2011.)

Kod razvoja ekološke poljoprivrede razlikuju se unutarnji i vanjski čimbenici, a Puđak i Bokan (2011.) navode sljedeće: „U vanjske čimbenike se ubrajaju demografski, gospodarski, politički, sociokulturni i mikroekonomski čimbenici. U unutarnje čimbenike ubrajaju se marketing, financije, proizvodnja i organizacija.“ Puđak i Bokan (2011.) smatraju da za Hrvatsku postoje mnoge predispozicije za razvoj ekološke poljoprivrede. Kao pozitivne faktore razvoja ekološke poljoprivrede ističu „organizacijsku fleksibilnost kod malih proizvođača, prednost ulaska u Europsku uniju što označava prodiranje na šire vanjsko tržište, a time i veću proizvodnju, potražnju i izvoz.“ Obzirom na prirodna bogatstva koja Hrvatska pruža (kao što su raznolikost reljefnih površina i klimatski uvjeti), kao i potencijalni kapacitet obradive površine, ove dvije stavke smatraju se jednim od važnijih za uspjeh ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj. (Puđak i Bokan, 2011.)

Budućnost razvoja ekološke poljoprivrede ovisi o ponudi i potražnji ekoloških proizvoda na tržištu te o normama i vrijednostima koje prevladavaju u društvu. Potražnja za ekološkim proizvodima utječe na povećanje proizvodnje ekoloških proizvoda, čime se otvara mogućnost povećanja broja ekoloških poljoprivrednih gospodarstava u Hrvatskoj. „Tržište danas neminovno postavlja standarde po pitanju cijene, kakvoće i količine poljoprivrednih proizvoda i time uvjetuje visokoproduktivnu poljoprivrednu proizvodnju, što jeftiniju i „otporniju“ na rizike, pa se mnogi poljoprivredni proizvođači odlučuju i dalje proizvoditi na konvencionalan način. Ipak, javnost i društvo u cjelini postaju sve više svjesni nekih negativnih posljedica konvencionalne poljoprivrede te se mijenjaju zakonski okviri koji reguliraju poljoprivrednu proizvodnju i sve donose sve stroži standardi u očuvanju okoliša i zdravlja ljudi.“ (Bokulić et al., 2014.)

3.4. Poticaji i potpore EU za razvoj ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj

Prije definiranja pojma potpore poljoprivrednicima za ekološku poljoprivredu, potrebno je definirati zašto su potpore poljoprivrednicima uopće potrebne. Ulazak u poljoprivrednu djelatnost vrlo često predstavlja rizik, ali zahtjeva i velika ulaganja. Također, poljoprivrednici su vrlo često pod pritiskom zbog globalne trgovine i kretanja

tržišnih cijena, što obično kod njih stvara dodatnu brigu. Kako bi poljoprivrednici stekli pravo na potporu, prvo moraju podnijeti zahtjev za stjecanje potpore, ali i zadovoljiti određene preduvjete za ostvarenje iste. U okviru nacionalnog akcijskog plana razvoja ekološke poljoprivrede za razdoblje od 2023. do 2030. godine navedeni su izvori financiranja na nacionalnoj razini u sektoru ekološke poljoprivrede. Dostupna su sredstva na razini EU, a Hrvatskoj su raspoloživa u okviru operativnih programa te Nacionalnog plana oporavka i otpornosti za razdoblje od 2021. do 2026. godine. „Prema raspodjeli potpore Unije za ruralni razvoj u prijelaznom razdoblju Republici Hrvatskoj dodijeljena su 363 milijuna EUR u 2021. godini, dok je u 2022. na raspolaganju 297,5 milijuna EUR, te ukupno 910,6 milijuna EUR dodatnih sredstava u prijelaznom razdoblju. Od 2023. sve nove mjere ruralnog razvoja integriraju se u nacionalne strateške planove u okviru ZPP-a.“ (Nacionalni akcijski plan razvoja ekološke poljoprivrede 2023.-2030.)

Na službenoj *web* stranici Europske unije navedeni su kriteriji koje poljoprivrednici moraju ispuniti kako bi ostvarili pravo na potporu u poljoprivrednoj proizvodnji: „Moraju imati poljoprivredno gospodarstvo registrirano u nekoj od zemalja EU, zadovoljavati minimalne uvjete za ostvarenje potpore dohotku, moraju obavljati poljoprivrednu djelatnost (proizvodnja, uzgoj ili sadnja poljoprivrednih proizvoda itd. ili održavanje zemljišta u dobrom poljoprivrednom stanju što podrazumijeva konstantnu brigu o poljoprivrednom zemljištu i uzgojima) na poljoprivrednoj površini (koja obuhvaća obradivo zemljište, trajne nasade i trajne travnjake) koja im je na raspolaganju te moraju biti usklađeni s definicijom „aktivnog poljoprivrednika“. Novi ZPP sadržava obveznu, ali fleksibilnu definiciju aktivnog poljoprivrednika koja se odnosi na minimalne razine poljoprivredne djelatnosti, popise neprihvatljivih gospodarskih djelatnosti, aktivnije poljoprivrednike i poljoprivrednike s nepunim radnim vremenom te smanjenje administrativnog opterećenja.“ (Europska unija, *Potpore EU*, službena *web* stranica)

Pridržavanje ekološkog načina proizvodnje podrazumijeva određena znanja, odnosno potrebno je poznavati načela, pravila i zahtjeve ekološkog uzgoja. Prije samog ulaska u područje ekološke poljoprivrede, važno je obratiti se institucijama zaduženima za djelatnost ekološke poljoprivrede uslijed prikupljanja informacija o otvorenim natjecajima i uvjetima ispunjenja obveza vezanih za prijavu na određene mjere. „Proizvođači, prerađivači i trgovci koji žele stavljati na tržište ekološku hranu moraju se

registrirati pri nadležnom kontrolnom tijelu ili ustanovi, koji provjeravaju postupak li subjekt u skladu s pravilima o ekološkoj proizvodnji. Svaka država članica može za to imenovati javno ili privatno tijelo, ali pritom mora osigurati poštovanje pravila Europske unije o ekološkoj proizvodnji.“ (Europska unija, *Certificiranje*, službena web stranica) Agencije za provođenje kontrole (primjerice Biotechnicon d.o.o. i Bioter d.o.o.) godišnje obavljaju pregled stanja registriranih ekoloških proizvođača kako bi se ustanovilo pridržavanje uvjeta ekološke proizvodnje, donesenih u određenoj mjeri za koju se proizvođač prijavljuje. Nije moguće prijeći na ekološku proizvodnju u kratkom vremenskom razdoblju. Potrebno je određeno vremensko razdoblje kako bi se ekološka proizvodnja mogla razviti. Postoje različiti propisani vremenski periodi ovakvog prelaska ovisno o vrsti djelatnosti u ekološkoj poljoprivredi, odnosno obrade, prerade ili uzgoja. (Europska unija, *Certificiranje*, službena web stranica)

3.5. Mjera 11 – ekološki uzgoj

Prema definiciji iz Zakona o ekološkoj proizvodnji i označavanju ekoloških proizvoda, „ekološka proizvodnja predstavlja način proizvodnje koji koristi postupke i metode u skladu s odredbama navedenog Zakona u svim fazama proizvodnje, pripreme i distribucije.“ Na službenoj web stranici Ministarstva poljoprivrede RH nalazi se opis Mjere 11 – Ekološki uzgoj, koja sadrži podmjeru 11.1 i podmjeru 11.2.

Podmjera 11.1, mjere 11, podrazumijeva „plaćanja za prijelaz na prakse i metode ekološkog uzgoja. Korisnici mogu biti poljoprivrednici ili grupe poljoprivrednika koji su upisani u Upisnik poljoprivrednika, a odgovaraju definiciji aktivnog poljoprivrednika sukladno Zakonu o poljoprivredi, čije su površine upisane u ARKOD sustav i koji su u prijelazu na ekološku proizvodnju.“ (Ministarstvo poljoprivrede, *Mjera 11*, službena web stranica)

U Glasniku zaštite bilja, autorica Pokos (2015.) navodi da je Hrvatskoj u interesu „povećanje površina pod ekološkom proizvodnjom, stoga se podmjerom 11.1 potiče poljoprivrednike na napuštanje konvencionalne poljoprivredne proizvodnje s negativnom refleksijom na okoliš i bioraznolikost, kako bi nastavili proizvodnju na temelju ekoloških praksi i metoda.“ Bitno je naglasiti kako je potpora za prijelazno razdoblje uvećana za 20% u odnosu na potporu za održavanje ekološke proizvodnje. „Ovo je uvećanje rezultat smanjenja prinosa u razdoblju prijelaza s konvencionalne na

ekološku proizvodnju kao i nemogućnosti prodaje poljoprivrednih proizvoda s oznakom „ekološki proizvod“ tijekom prijelaznog razdoblja.“ (Pokos, 2015.)

Podmjera 11.2, mjere 11, podrazumijeva „plaćanja za održavanje praksi i metoda ekološkog uzgoja. Korisnici mogu biti poljoprivrednici ili grupe poljoprivrednika također upisanih u Upisnik poljoprivrednika, koji odgovaraju definiciji aktivnog poljoprivrednika prema Zakonu o poljoprivredi i čije su površine upisane u ARKOD sustav.“ (Ministarstvo poljoprivrede, *Podmjera 11.2*, službena web stranica)

Prema Pokos (2015.), cilj Mjere 11 je: „poticanje novih poljoprivrednika na uključivanje u sustav eko proizvodnje, ali i poticanje onih koji su dio sustava da nastave s aktivnostima kako bi se povećale površine pod ekološkom proizvodnjom. Za razliku od uobičajene poljoprivredne prakse, kod ekološke poljoprivrede poljoprivredniku se plaćaju povećani troškovi ili izgubljeni prihod u skladu s prihvaćanjem propisanih praksi i metoda uzgoja.“ (Pokos, 2015.)

4. Komparativna analiza razine razvoja ekološke poljoprivrede u RH i odabranim zemljama EU

Slijedi komparativna analiza razine razvoja ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj i odabranim zemljama EU. Odabrani kriteriji za analizu razine razvoja ekološke poljoprivrede su stanovništvo i površina promatranih zemalja. Broj stanovnika i ukupna površina zemlje upotrijebljeni su za analizu i izračun relativnih pokazatelja. Komparativna analiza razine razvoja ekološke poljoprivrede provedena je s ciljem analize ukupnog broja registriranih ekoloških proizvođača, ukupnog broja prerađivača prehrambenih ekoloških proizvoda te relativnih pokazatelja udjela ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda (u %) i udjela ukupnog broja stanovnika koji predstavlja registrirane ekološke proizvođače odabranih zemalja individualno.

Podaci o navedenim kriterijima pripadaju vremenskom razdoblju iz 2016. i 2021. godine. Razdoblje 2016. godine obuhvaća veći broj korisnih podataka za odabrane zemlje za razliku od prethodnih godina te je iz tog razloga 2016. godina odabrana kao referentna godina u komparativnoj analizi s podacima iz 2021. godine koja, u ovom slučaju, predstavlja godinu u kojoj su dostupni najnoviji podaci potrebni za analizu.

Odabrane europske zemlje za komparativnu analizu su Estonija, Češka, Slovenija, Litva, Slovačka, Mađarska, Irska i Bugarska. Navedene zemlje su prema kriterijima ukupnog stanovništva i ukupne površine u većoj mjeri slične Hrvatskoj te iz tog razloga služe kao dobar pokazatelj razine razvoja ekološke poljoprivrede između zemalja. Prikaz stanja vidljiv je u tablici 1.

	Stanovništvo		Površina	Registrirani ekološki proizvođači		Broj prerađivača prehrambenih ekoloških proizvoda		Relativni pokazatelji			
								Udio ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda		Udio ukupnog st. koji čine registrirani ekološki proizvođači	
	2016.	2021.		2016.	2021.	2016.	2021.	2016.	2021.	2016.	2021.
Hrvatska	4.172.441	3.949.330	56.594	2.546	6.024	241	263	6,05%	8,26%	6,10%	15,25%
Estonija	1.315.790	1.330.932	42.226	1.753	2.043	135	170	18,02%	22,97%	13,32%	15,35%
Češka	10.566.332	10.505.772	78.867	4.271	4.797	616	807	14%	15,55%	4,04%	4,57%
Slovenija	2.065.042	2.108.079	20.273	3.513	3.718	324	141	9,12%	10,81%	17,01%	17,64%
Litva	2.868.231	2.800.839	65.200	2.539	2.529	65	112	7,50%	8,91%	8,85%	9,03%
Slovačka	5.430.798	5.447.247	59.036	431	1.635	36	123	9,75%	8,76%	0,79%	3,00%
Mađarska	9.814.023	9.709.891	30.030	3.414	5.129	491	436	3,48%	5,81%	3,48%	5,28%
Irska	4.755.335	5.033.164	70.273	1.765	1.914	186	213	1,72%	2%	3,71%	3,80%
Bugarska	7.127.822	6.877.743	110.910	6.964	4.352	253	266	3,20%	1,71%	9,77%	6,33%
Prosjeak EU				10.822	13.563	2.201	2.919	7,09%	9,09%	0,07%	0,08%

Tablica 1. Komparativna analiza razine stanja ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj i odabranim zemljama EU.

(Izvor: obrada autora prema Eurostatu, 2023.)

Prema podacima iz 2021. najveći udio ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda ima Estonija (18,02%), a najmanji Irska (1,71%). S obzirom na velik broj stanovnika i veliku površinu, Bugarska ima velik potencijal za razvoj ekološke poljoprivrede koji nije u potpunosti iskorišten, što Bugarsku svrstava među zemlje slabije razvijene ekološke poljoprivrede u odnosu na ostale analizirane zemlje. Udio ukupnog stanovništva koji čine registrirani ekološki proizvođači najznačajniji je u Sloveniji (17,64%), a najmanji u Slovačkoj (3%).

Iz analize podataka koji se odnose na Hrvatsku, primjetne su sličnosti sa susjednom Slovenijom, koja je pretežno planinska zemlja u odnosu na Hrvatsku. Mađarska, kao druga susjedna zemlja Hrvatske, prema statističkim pokazateljima razvoja ekološke poljoprivrede, razlikuje se od Hrvatske. Može se zaključiti da Hrvatska ima razvijeniju ekološku poljoprivredu od Mađarske s obzirom da su geografski ove dvije zemlje slične. Mađarska je nizinska zemlja, a Hrvatska je u prirodno-geografskom smislu raznolika s najrasprostranjenijom nizinskom regijom.

S obzirom na relativne pokazatelje analize razine razvoja ekološke poljoprivrede, Hrvatska se u najvećoj mjeri razlikuje od Estonije. Iako površinom manja od Hrvatske, ali i s manjim brojem stanovnika, Estonija koristi znatno veći (gotovo za 12%) udio površine za ekološku poljoprivredu no udio ukupnog stanovništva koji čine registrirani ekološki proizvođači je gotovo jednak kao u Hrvatskoj (Estonija 15,35%, Hrvatska 15,25%).

Češka, kao zemlja s najvećim brojem stanovnika među odabranim zemljama (10.566.332), ima relativno nizak udio stanovništva u ekološkoj poljoprivredi (4,57%). S obzirom na površinu, druga je na redu po udjelu ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda (15,55%). Nadalje, Irska kao zemlja s relativno visokim potencijalom za razvoj poljoprivrede ima nizak udio ukupne površine namijenjene za ekološku poljoprivredu (2%), najvjerojatnije zbog predanosti uzgoju životinja.

Kada je riječ o udjelu ukupnog stanovništva koji čine registrirani ekološki proizvođači, u Hrvatskoj je vidljiv značajan porast (od otprilike 9,15%) u odnosu na 2016. godinu, što znači da se sve veći broj stanovnika odnosno poljoprivrednika okreće ekološkoj poljoprivredi. Isto tako, analizirane zemlje bilježe porast udjela registriranih ekoloških proizvođača u odnosu na ukupno stanovništvo u promatranom razdoblju od 2016. do 2021. godine.

Referirajući se na 2016. godinu, porast udjela ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda imaju sve zemlje osim Slovačke i Bugarske čiji je razvoj ekološke poljoprivrede s godinama opadao. Najveći porast bilježi Estonija (porast od 4,95%), no u odnosu na ostale odabrane zemlje, za Hrvatsku se može reći isto. Najmanji porast ima Irska (porast od 0,28%), dok je s Hrvatskom (8,26%) najbližija Slovačka čiji udio ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda u 2021. godini iznosi 8,76% iako u promatranom razdoblju od 2016. do 2021. godine ostvaruje pad od gotovo 1%.

S obzirom na broj stanovnika i površinu zemlje, Hrvatska, ali i većina odabranih zemalja s kojima se vrši komparativna analiza i dalje ima nizak udio površine namijenjen za ekološku proizvodnju, kao i nizak udio ukupnog stanovništva koji čine registrirani ekološki proizvođači, što ostavlja prostora za budući razvoj. U odnosu na 2016. godinu, stanje ekološke poljoprivrede u Europi, pod tim podrazumijevajući podatke o razini razvoja ekološke poljoprivrede odabranih zemalja, do 2021. godine, u blagoj se mjeri razvilo. Raste broj proizvođača i udio ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda, dok udio ukupnog stanovništva koji čine registrirani ekološki proizvođače te broj prerađivača prehrambenih ekoloških proizvoda stagnira.

Slijedom analize razine razvoja ekološke poljoprivrede u odabranim zemljama, prikazan je statistički prosjek razvoja ekološke poljoprivrede u zemljama EU. Prosječan broj registriranih ekoloških proizvođača u 2016. godini po zemlji u EU bio je 10.822, a u 2021. godini 13.563 što označava porast, kao što je slučaj i kod analiziranih zemalja.

Prosječan broj prerađivača prehrambenih ekoloških proizvoda po zemlji EU u 2016. godini iznosio je 2.201, a u 2021. godini 2.919, što također označava porast. Udio ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda je u prosjeku iznosio 7,09% u 2016. godini, a u 2021. bilježi porast od 2% u odnosu na 2016. godinu. Primjetno je da Hrvatska prati koncept razvoja ekološke poljoprivrede uzimajući u obzir udio ukupne površine koju zauzima ekološka poljoprivreda (8,26%) koji prati prosjek udjela EU (9,09%). Prosječni udio ukupnog stanovništva koji čine ekološki proizvođači po zemlji EU je vrlo nizak (2016. iznosio je 0,07%, a 2021. 0,08%) što podrazumijeva mogućnost da se neke zemlje u velikoj mjeri aktivno bave ekološkom poljoprivredom za razliku od nekih drugih zemalja koje svoje snage ulažu u druge grane gospodarstva.

5. Zajednička poljoprivredna politika (ZPP)

Zajednička poljoprivredna politika (u nastavku: ZPP) predstavlja „niz zakona koje je EU donijela kako bi se zemljama EU-a osigurala jedinstvena politika u pogledu poljoprivrede.“ (Europska unija, službena *web* stranica) „Zajednička poljoprivredna politika predstavlja partnerstvo između poljoprivrede i društva kojim se osigurava stabilna opskrba hranom po pristupačnim cijenama, poljoprivrednicima osigurava prihod i održava dinamičnost ruralnih područja. ZPP uspostavljena je 1962. godine kao partnerstvo između poljoprivrede i društva te između Europe i njezinih poljoprivrednika.“ (Europska unija, *ZPP*, službena *web* stranica)

5.1. Ciljevi i načela ZPP

Ciljevi ZPP su: „potpora poljoprivrednicima i poboljšanje poljoprivredne produktivnosti, čime se osigurava stabilna opskrba povoljnom hranom; zaštita prava poljoprivrednika iz Europske unije na odgovarajuću zaradu; doprinos borbi protiv klimatskih promjena i održivom upravljanju prirodnim resursima; očuvanje ruralnih područja i krajolika diljem EU-a; održavanje dinamičnosti ruralnoga gospodarstva promicanjem zapošljavanja u poljoprivredi, poljoprivredno-prehrambenim industrijama i povezanim sektorima.“ (Europska unija, *ZPP*, službena *web* stranica)

Prema radu autora Kesner-Škreb (2008.), Zajednička poljoprivredna politika ima ciljeve, koji su definirani prema članku 33. Rimskog ugovora⁵, a oni su: „Podizanje poljoprivredne produktivnosti promicanjem tehničkog napretka, racionalnog razvoja poljoprivredne proizvodnje i optimalnog iskorištenja proizvodnih činitelja, posebno radne snage; osiguravanje životnog standarda poljoprivredne populacije, osobito podizanje prihoda osoba koje se osobno bave poljoprivredom; stabilizacija tržišta; sigurnost opskrbe tržišta i osiguranje poljoprivrednih proizvoda za potrošače po razumnim cijenama.“ Navedene ciljeve naglašavaju i Mikuš et al (2010.), koji uz to tvrde kako su „ovi ciljevi definirani na način da se njima smanji rizik od nestašice hrane, progresivno kreira zajedničko tržište i uskladi ekonomska politika.“

⁵ Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice: 25. ožujka 1957. potpisana su dva ugovora: Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice (EEZ) i Ugovor o osnivanju Europske zajednice za atomsku energiju (EZAE ili Euratom). Za obje nove Zajednice odluke donosi Vijeće na temelju prijedloga Komisije. S Parlamentarnom skupštinom provodi se savjetovanje i ona daje svoje mišljenje Vijeću. Ugovor je potpisan u Rimu 25. ožujka 1957., a stupio je na snagu 1. siječnja 1958. (Europski parlament, *Ugovor iz Rima*, službena *web* stranica)

Kesner-Škreb (2008.) ističe nadalje da su temeljna načela na kojima se zasniva ZPP jedinstveno tržište, prednost Unije i financijska solidarnost. „Prvo načelo, jedinstveno tržište, ima dva značenja, a to su primjena pravila o slobodnom prometu robe između država članica i određivanje zajedničkih cijena i pomoći, bez obzira na sjedište ekonomskog subjekta. Prednost Unije kao drugo načelo podrazumijeva dva stupnja, to su davanje prednosti poljoprivrednim proizvodima iz Unije pred uvoznim proizvodima te zaštita unutarnjeg tržišta od poremećaja izazvanih nekontroliranim uvozom poljoprivrednih proizvoda niskih cijena, kao i od poremećaja na svjetskom tržištu. Financijska solidarnost kao posljednje načelo podrazumijeva pravilo da troškovi koji proizlaze iz primjene ZPP-a moraju biti podijeljeni među svim zemljama članicama, bez obzira na njihov nacionalni interes.“ (Kesner-Škreb, 2008.)

5.2. Mehanizmi ZPP-a i reforme

Sporazum o reformi ZPP donesen 2. prosinca 2021. godine, čiji su propisi stupili na snagu 1. siječnja 2023. godine, odnosi se na ZPP za razdoblje 2023.-2027. godine. Predstojeće razdoblje reforme donosi, između ostalog, zeleniji ZPP. Zeleniji ZPP donosi veće zelene ambicije: „Planovi u okviru ZPP-a usklađeni su s propisima u području okoliša i klime. U odnosu na prethodno programsko razdoblje svaka država članica EU-a u svom strateškom planu u okviru ZPP-a mora iznijeti ambicioznije mjere u području okoliša i klime te ažurirati plan kad se propisi u tom području izmijene.“ (Europska unija, službena *web* stranica) Nadalje, zeleniji ZPP donosi i doprinos ciljevima Zelenog plana što se odnosi na nacionalne strateške planove u okviru ZPP-a. Isto tako, zeleniji ZPP donosi i veću uvjetovanost, što za korisnike isplata potpora znači uvjetovanje strožim obveznim zahtjevima. *Ekosheme* su također dio zelenijeg ZPP-a (poticanje klimatski i ekološki prihvatljivih poljoprivrednih metoda i pristupa), kao i ruralni razvoj. U okviru zelenijeg ZPP-a su i Operativni programi, utjecaj klime i bioraznolikosti. (Europska unija, ZPP, službena *web* stranica)

„Zajednička poljoprivredna politika predstavlja pravila i mehanizme s kojima se regulira cjelokupna poljoprivredna proizvodnja, što podrazumijeva proizvodnju resursa i prodaju gotovih proizvoda, kao i reguliranje tržišnih cijena proizvedenih proizvoda. ZPP-om su se uspjeli ostvariti postavljeni ciljevi, a oni su: povećana proizvodnja poljoprivrednih proizvoda, poboljšana produktivnost proizvodnje poljoprivrednih

proizvoda, stabilizirano unutarnje tržište, osigurana distribucija poljoprivrednih proizvoda do potrošača i poboljšana zaštita proizvođača od potresa na svjetskom tržištu.“ (Kesner-Škreb, 2008.)

U razdoblju prije 2008. godine, ZPP je provedena kroz nekoliko reformi. Prva reforma započela je 1992. godine, nakon što je Europska komisija 1991. iznijela prijedloge za raspravu o razvoju i reformi ZPP, što je u konačnici predstavljalo osnovu za politički dogovor o reformi, a ona je označavala prekretnicu u razvoju ZPP-a. „Dogovorenom reformom predviđeno je snižavanje cijena poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda radi postizanja njihove konkurentnosti na unutarnjemu i svjetskom tržištu, a sniženi prihodi seljacima su kompenzirani izravnim plaćanjima. Osim toga, reformom su uvedene dodatne mjere za uređenje tržišta i zaštitu okoliša. Reforma je nazvana prema tadašnjem povjereniku Europske komisije za poljoprivredu Rayu MacSharryju. Reforma iz 1992. godine ocijenjena je uspješnom. No promjene u idućim godinama (međunarodna kretanja, proširenje Unije i proces priključivanja zemalja središnje i istočne Europe, uvođenje zajedničke valute, povećanje konkurentnosti proizvoda trećih zemalja i novi krug pregovora u sklopu Svjetske trgovinske organizacije) prisilile su Uniju na nove promjene u sklopu ZPP-a.“ (Kesner-Škreb, 2008.)

U srpnju 1997. javlja se reforma u sklopu Agende 2000, a predstavljala je najradikalniju i najopsežniju reformu. „Agenda 2000 dijeli Zajedničku poljoprivrednu politiku na dva stupa, a to su potpora proizvodnji i ruralni razvoj. Pod tim se podrazumijevalo snižavanje cijena poljoprivrednih proizvoda, a time ujedno i povećanje potpore poljoprivrednicima.“ (Mikuš et al. 2010.) U svom radu, Mikuš et al. (2010.) govore o podlozi razvoja poljoprivredne Unije u razdoblju 2000.-2006. godine te navode: „Pregovori i sporazum o reformi ZPP-a zaključeni su na sastanku Europskoga vijeća održanom u ožujku 1999. godine u Berlinu. Uz tržišno-cjenovne mjere koje su činile prvi stup ZPP-a, proširene su i mjere ruralnog razvoja i službeno uveden drugi stup – Politika ruralnog razvoja.“ (Mikuš et al., 2010.)

Reforma je označavala mjere koje su bile usmjerene na razvoj sela, a odnosile su se na: „jačanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda na unutarnjem i svjetskom tržištu, dostojan život poljoprivrednika, različite zamjenske poslove koji su poljoprivrednicima osiguravali prihode, novu politiku razvoja sela (ujedno i drugi stup ZPP-a), ekološki način razmišljanja, poboljšanje kvalitete i sigurnosti hrane i pojednostavljeno zakonodavstvo u pogledu poljoprivredne politike.“ (Mikuš et al., 2010.) „ZPP je

financiran iz sredstava Europskog fonda za smjernice i jamstva u poljoprivredi (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund, EAGGF), koji je osnovan 1962. godine. No njega su 2007. zamijenila dva fonda, koja su sastavni dio proračuna Unije: Europski garancijski poljoprivredni fond (European Agricultural Guarantee Fund, EAGF⁶), iz kojega se financiraju izravne subvencije poljoprivrednicima i mjere kojima se reguliraju poljoprivredna tržišta, dok se iz sredstava Europskoga poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD) financiraju programi ruralnog razvoja država članica.“ Razvoj Zajedničke poljoprivredne politike u tom razdoblju značio je udvostručenje radne snage i obradive površine te novi segment potrošača. (Kesner-Škreb, 2008.)

Kroz politiku poljoprivrednog i ruralnog razvoja poljoprivrednicima se pružaju upute i signali i usmjerava njihovo ponašanje. „Tipični ciljevi poljoprivredne politike mogu biti, primjerice, promocija ulaganja u poljoprivredna gospodarstva dobre proizvodne osnove ili "uvjeravanje" nekomercijalnih gospodarstava da napuste svoje gospodarstvo u korist konkurentnijih gospodarstava, kako bi se potakle strukturne promjene“ (Franić et al., 2009.)

5.3. Fondovi i mjere ZPP-a

Prema podacima sa službene *web* stranice Europske unije, ZPP se financira iz dvaju fondova, a to su Europski fond za jamstva u poljoprivredi koji pruža izravne potpore i sredstva za financiranje tržišnih mjera te Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj. Navedeni fondovi dio su proračuna EU.

Prema Jurišić (2014.) ZPP funkcionira provedbom mjera iz 1. stupa (pitanja uređenja jedinstvenog tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i osiguranja dohotka poljoprivrednih proizvođača, odnosno izravna plaćanja) i 2. stupa (strukturna pitanja u poljoprivredi i ruralnim područjima, odnosno mjere ruralnog razvoja). „1. stup obuhvaća mehanizme uređenja unutrašnjeg tržišta omogućeno financiranjem iz EAGF-a, a najznačajniji mehanizmi obuhvaćaju potpore u sektoru vina, voća i povrća, izvozne subvencije, intervencijski otkup i skladištenje. Izravna plaćanja odnose se na

⁶ European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) – „Europski fond za jamstva u poljoprivredi financira potporu prihodima za poljoprivrednike i tržišne mjere, poput intervencijske kupnje, pomoći u privatnom skladištu ili iznimnih mjera kod remećenja tržišta.“ (Avelant, službena *web* stranica)

kompenzaciju specifičnog i nepovoljnog položaja poljoprivrednika u odnosu na proizvođače u drugim sektorima gospodarstva. S druge strane, ciljevi 2. stupa odnose se na konkurentnu poljoprivrednu proizvodnju, održivo upravljanje resursima i uravnotežen teritorijalni razvoj.“ (Jurišić, 2014.)

Europska unija pruža financijsku potporu za ekološki način proizvodnje te za održavanje iste. U okviru Zajedničke poljoprivredne politike postoje različite vrste mjera za koje se poljoprivrednici mogu prijaviti. Na internetskim stranicama Europske unije nalaze se pravila kontrole i provedbe potpora za ekološku proizvodnju, te opis sustava kontrole ekoloških proizvoda, uloge Europske komisije i kontrole u praksi. Što se tiče kontrole ekoloških proizvoda, „svaka članica Europske unije mora imenovati nadležno tijelo koje će organizirati provedbu kontrole ekoloških proizvoda. Obično je riječ o ministarstvu poljoprivrede ili ministarstvu javnog zdravstva. Određeno nadležno tijelo poslove delegira privatnoj kontrolnoj ustanovi, kontrolnom tijelu ili mješovitom sustavu privatnih kontrolnih ustanova i javnih kontrolnih tijela. Nadležno tijelo je u svakom smislu odgovorno za provedenu kontrolu, a države članice su dužne jednom godišnje izvijestiti Europsku komisiju o rezultatima kontrole.“ (Europska unija, službena *web* stranica)

Kada je riječ o Europskoj komisiji, njena uloga podrazumijeva nadziranje rada države članice u pogledu ispunjavanja traženih obveza. „Da bi proizvode mogli stavljati na tržište kao ekološke, poljoprivrednici, prerađivači i trgovci moraju proći provjeru koju provodi kontrolna ustanova ili kontrolno tijelo. Ako se utvrdi da ispunjavaju sve potrebne uvjete, izdaje im se certifikat kojim se potvrđuje da su zadovoljili zahtjeve koje propisuje EU. Osim toga, svi poljoprivrednici, neovisno o tome pripadaju li kategoriji ekoloških proizvođača ili ne, moraju poštovati niz sektorskih propisa o zaštiti javnog zdravlja, zdravlja životinja i bilja, zaštiti okoliša i dobrobiti životinja. Poljoprivrednici koji primaju potporu dohotku dužni su ispuniti propisane zahtjeve upravljanja u okviru propisa o višestrukoj sukladnosti, čime dokazuju svoju usklađenost sa zakonodavstvom EU-a u području hrane i okoliša. Nadalje, svi proizvođači hrane moraju poštovati opće propise o hrani, uključujući propise o označavanju. Za pojedine proizvode primjenjuju se dodatna pravila, primjerice složeniji zahtjevi u pogledu označavanja. Ti su propisi obvezni za ekološke proizvođače, koji isto moraju poštovati posebna ekološka pravila.“ (Europska unija, službena *web* stranica)

6. Ekološka poljoprivreda u Zadarskoj županiji

U ovom poglavlju riječ je o ekološkoj poljoprivredi u Zadarskoj županiji i geografskim karakteristikama za razvoj ekološke poljoprivrede. Navedene su institucije i organizacije koje djeluju u području ekološke poljoprivrede, a spominju se i različiti projekti. Nadalje, istaknuti su statistički podaci koji prikazuju razinu razvoja ekološke poljoprivrede u Zadarskoj županiji.

6.1. Geografske karakteristike Zadarske županije za razvoj ekološke poljoprivrede

Zadarska županija smještena je na sjeveru Dalmacije s oko 170 tisuća stanovnika, a čine ju 6 gradova i 28 općina. „To je prostor velike geomorfološke razvedenosti i najvećim dijelom umjereno tople vlažne klime, te dijelom šumsko-snježne klime u visinski istaknutijim predjelima.“ (Plan razvoja Zadarske županije, 2023.) U ovom dijelu rada riječ je o geografskim karakteristikama Zadarske županije, odnosno važnim vodnim resursima, obradivoj površini, klimi i zastupljenosti pojedinog uzgoja.

„Premda su vodni resursi bogati (Zrmanja, Vransko jezero i dr.) neravnomjerno su raspoređeni tako da na otocima nema većih površinskih pojava niti većih podzemnih zaliha vode.“ (Plan razvoja Zadarske županije) Klimu Hrvatske, prema Državnom hidrometeorološkom zavodu, „određuje njezin položaj u sjevernim umjerenim širinama i pripadni vremenski procesi velikih i srednjih razmjera“ (DHMZ, službena *web* stranica), a najvažniji modifikatori klime na području Hrvatske su „Jadransko i šire Sredozemno more, oronografija Dinarida sa svojim oblikom, nadmorskom visinom i položajem prema prevladavajućem strujanju, otvorenost sjeveroistočnih krajeva prema Panonskoj ravnici, te raznolikost biljnog pokrova.“ (DHMZ, službena *web* stranica) „Primorska Hrvatska nalazi se veći dio godine u cirkulacijskom području umjerenih širina s čestim i intenzivnim promjenama vremena, osim ljeti kada pod utjecajem azorske anticiklone koja sprečava prodore hladnog zraka na Jadran to područje dolazi pod utjecaj suptropskog pojasa.“ (DHMZ, službena *web* stranica.)

Na službenoj *web* stranici Državnog hidrometeorološkog zavoda (u nastavku: DHMZ) opisana je primorska klima ljeti, a označava „dugotrajno vedro vrijeme u polju izjednačenog tlaka zraka.“ „U skladu s općim baričkim gradijentom na Sredozemlju i s položajem Jadranskog mora, tada a pučini struji sjeverozapadnjak (etezija), na

sjevernom Jadranu slab, pri sredini umjeren, a bliže Otrantu povremeno jak vjetar.“ (DHMZ, službena *web* stranica) Za hladniji dio godine DHMZ ističe: „Kao i noću za mirna vremena turbulencija je mala, pa su lokalni uvjeti dominantni, zbog čega su razlike u vrijednostima, hodovima i prostornoj raspodjeli meteoroloških parametara međusobno blizih postaja velike.“ (DHMZ, službena *web* stranica)

Vjetrovi primorske Hrvatske koji se ističu su bura i jugo. Bura je karakterističan vjetar za hladniji dio godine, a osobito zimu. Poznata je po „udarima na mahove, velikim brzinama i trajanju.“ Jugo je „postojan i snažan jugoistočnjak, puše ravnomjernom brzinom sličnoj prosječnoj brzini bure, a najveće brzine postiže u povoljno položenim morskim kanalima.“ (DHMZ, službena *web* stranica)

U svom radu Vrsaljko Zadarsku županiju opisuje kao županiju koja se nalazi na raznolikom prirodnom području te obuhvaća otoke, obalu i Ravne kotare, dio Bukovice i južnih padina Velebita i Like. Ističe kako Ravni kotari predstavljaju važno poljoprivredno područje za Zadarsku županiju jer obuhvaćaju različite geografske i klimatske zone. Klimatske zone obuhvaćaju kontinentalnu klimu na ravnicama, mediteransku s obalnog područja i planinsko područje. Također, područje Zadarske županije vrlo je povoljno za uzgoj s obzirom na klimu, geografski položaj, prometnice i tržište. „Kao prednost Zadarske županije za razvoj ekoagroturizma ističu se, između ostalog, nezagađena zemljišta, bogatstvo krajobraza (razvedena obala, rijeke, planine, jezera, speleološki objekti), prometna dostupnost kao i povoljni klimatski uvjeti.“ (Vrsaljko, 2021.)

Na području Zadarske županije posebno je zastupljen uzgoj maslina i proizvodnja visokokvalitetnog maslinovog ulja, kao i vinogradarstvo, odnosno proizvodnja kvalitetnog vina, proizvodnja voća i povrća, stočarstvo, peradarstvo i ribarstvo. Zadarsku županiju se može svrstati među značajno ruralna područja, jer je, prema popisu stanovništva iz 2011., imala više od 50% stanovništva u ruralnim područjima. (Plan razvoja Zadarske županije, 2023.)

6.2. Strateški ciljevi razvoja ekološke poljoprivrede u Zadarskoj županiji

Upravni odjel za poljoprivredu, ribarstvo i EU fondove u Zadarskoj županiji (u daljnjem tekstu: EU Odjel) „obavlja upravne i stručne poslove u području poljoprivrede, ribarstva i akvakulture, šumarstva, lovstva, vodnog gospodarstva, poslove ruralnog i otočnog

razvoja odnosno poslove vezane uz djelovanje poljoprivrednih gospodarstava, razvoj i obnovu ruralnih područja, analitičko-planske i organizacijsko-koordinacijske poslove iz istih područja, poslove provedbe nacionalnog programa razvitka otoka, izrade i provedbe programa održivog razvitka otoka te obavlja i druge poslove sukladno Zakonu.“ (Zadarska županija, službena *web* stranica.) Također, EU Odjel za poljoprivredu, ribarstvo i EU fondove obavlja „djelatnosti iz područja regionalnog razvoja, kao i osiguranje razvoja i provedbu projekata od županijskog interesa. Za potrebe provedbe projekata u sklopu EU fondova, EU Odjel koordinira rad upravnih tijela Zadarske županije, trgovačkih društava i ustanova kojima je osnivač ili većinski vlasnik Zadarska županija.“

Na službenoj *web* stranici Zadarske županije objavljen je Plan razvoja Zadarske županije za razdoblje od 2021. do 2027. godine. Neke od općih informacija u tom strateškom planu jesu sljedeće: „predstavljeni Plan temelj je strateškog planiranja razvoja za Zadarsku županiju; Planom razvoja se definira vizija, prioriteti i posebni ciljevi za provedbu strateških ciljeva Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2023. godine; temelji se na dugotrajnom procesu strateškog planiranja na regionalnoj razini; Planom razvoja definira se sustav strateškog planiranja na razini Zadarske županije.“ (Plan razvoja Zadarske županije, 2023.) U srednjoročnom razdoblju, Zadarska županija ima viziju razvoja u smjeru „konkurentne i razvijene županije koja predvodi u plavom i zelenom rastu gospodarstva Jadranske Hrvatske, ali i kao županija inovativnog i održivog razvoja sa sigurnim i poticajnim okruženjem za sve njezine stanovnike.

Postavljena vizija pretpostavlja razvijeno i inovativno gospodarstvo Zadarske županije i povoljnu poslovnu klimu. Zahvaljujući investicijama u infrastrukturu i nove tehnologije, Zadarska županija će na najbolji mogući način iskoristiti svoje prirodne blagodati i geografske potencijale za razvoj ribarstva i marikulture, te poljoprivrede (posebice ekološke).“ (Zadarska županija, službena *web* stranica) “Demografski i gospodarski razvoj u Zadarskoj županiji izrazito je polariziran uslijed koncentracije ljudskih i materijalnih resursa u regionalnom središtu dok uz rijetke iznimke, sav preostali prostor djeluje poput periferije s prstenastim obličjem marginalizacije čiji se intenzitet povećava s vremenskom udaljenošću od centra i iskazuje proporcionalnom manjom dostupnošću dobara i usluga. Nema jačih subregionalnih središta koja bi u većoj mjeri pridonijela harmoničnom razvoju cijele županije. Dometi Biograda, Benkovca,

Obrovca, Paga i Gračaca su u tom smislu zanemarivi, nadjačani su gravitacijskim utjecajem Zadra čija se važnost sve više ističe i u pojedinim dijelovima susjednih županija.“ (Plan razvoja Zadarske županije, 2023.)

Maslinarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo na području Zadarske županije imaju dugu tradiciju. Prema podacima ARKOD-a (2019.), najveća poljoprivredna površina u Zadarskoj županiji nalazi se na upravnim područjima Gračaca, Benkovca, Paga i Zadra, a najveću površinu zauzimaju krški pašnjaci. Prema podacima APPRRR-a, preko 68% ukupnih nositelja OPG-a u Zadarskoj županiji starosne su dobi iznad 55 godina, 35% ima završenu srednju školu, a fakultetsko obrazovanje njih 6%.

Što se tiče ekološke i integrirane poljoprivrede u Zadarskoj županiji, ona je „dio sustava održivog razvoja, a temelji se na brizi za tlo, kao i za ostala prirodna bogatstva s ciljem očuvanja postojećeg stanja ili njegova poboljšanja, a istodobno je prihvatljiva i s ekonomskog te socijalnog stajališta.“ (Plan razvoja Zadarske županije, 2023.) U Planu razvoja Zadarske županije za razdoblje 2021. do 2027. godine navedeni su sljedeći razvojni izazovi: „nedostatni sustavi potpora za ekološku poljoprivrednu proizvodnju, prevelika zastupljenost konvencionalne poljoprivrede koja onemogućuje rast i razvoj ekološke i integrirane poljoprivrede te malo domaće tržište za razmjerno skupe proizvode ekološke poljoprivrede.“ Kao razvojne potrebe navode se sljedeće: “Značajne nekorištene poljoprivredne površine dobar su potencijal za razvoj ekološke poljoprivrede; promocija i poticanje komercijalizacije ekoloških i proizvoda dobivenih integriranom poljoprivrednom proizvodnjom; poticanje uzgoja autohtonih sorti i pasmina prema ekološkim načelima; promocija eko i agroturizma; organizacija edukacija/radionica na temu prednosti ekološke i integrirane proizvodnje te dostupnost EKO proizvoda (reguliranje cijena).” (Zadarska županija, službena *web* stranica)

Na području Zadarske županije zastupljeni su zaštićeni poljoprivredni i prehrambeni proizvodi. „Sustav za zaštitu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda je Jedinствен sustav koji omogućuje zaštitu naziva tradicionalnih proizvoda čija kvaliteta i posebne značajke nastaju pod utjecajem ljudskih ili prirodnih čimbenika specifičnih za određeno zemljopisno područje ili su pak proizvedeni prema tradicionalnim recepturama ili metodama proizvodnje. Takvi proizvodi označeni su znakom za zaštićenu oznaku izvornosti, zaštićenu oznaku zemljopisnog podrijetla ili zajamčeno tradicionalni specijalitet.“ (Zadarska županija, službena *web* stranica) Radi se o hrvatskim proizvodima s oznakama kvalitete Europske unije, odnosno vrhunskim proizvodima

priznate kvalitete i lokalnog podrijetla. Zaštićene oznake izvornosti (ZOI) proizvoda Zadarske županije su: „ZOI Paška janjetina, ZOI Paška sol, ZOI Paški sir, ZOI Dalmatinska janjetina, ZOI Novigradska dagnja, ZOI Dalmatinski med. Zaštićene oznake zemljopisnog podrijetla (ZOZP) proizvoda Zadarske županije su: ZOZP Lički krumpir, ZOZP Lički škripavac, ZOZP Dalmatinski pršut, ZOZP Dalmatinska panceta, ZOZP Dalmatinska pečenica, ZOZP Lička janjetina.“ (Zadarska županija, službena *web* stranica)

Ministarstvo poljoprivrede RH nadležno je za provedbu strateških mjera vlade RH, a koje se odnose na poljoprivredni sektor. Za resore unutar poljoprivrednog sektora zadužene su pravne osobe druge razine kao što su Hrvatska agencija za poljoprivredu i hranu te Agencija za plaćanja u poljoprivredi, gospodarstvu i ruralnom razvoju. Institucionalnu podršku sektoru poljoprivrede na lokalnoj razini čine Agencija za ruralni razvoj Zadarske županije (AGRRA), Agencija za razvoj Zadarske županije (ZADRA NOVA), te lokalne akcijske grupe koje donose odluke u području strategija razvoja ruralnih područja i donose odluke o financiranju projekta. (Zadarska županija, službena *web* stranica)

6.3. Institucije i projekti u području razvoja ekološke poljoprivrede

Agencija za ruralni razvoj Zadarske županije (AGRRA) je: „Javna ustanova osnovana od strane Zadarske županije s ciljem informiranja, koordiniranja i implementiranja Programa ruralnog razvoja 2014-2020 te jačanja ljudskih i financijskih resursa regionalne i lokalne samouprave i organizacija ustanova za provedbu politike i programa ruralnog razvoja kao i radi njihova aktivnog uključivanja u osmišljavanje i provedbu programa i mjera ruralnog razvoja na lokalnoj razini.“ (AGRRA, službena *web* stranica)

Agencija za ruralni razvoj Zadarske županije (AGRRA) obavlja sljedeće djelatnosti:

- „praćenje strategija na nacionalnoj i EU razini te usklađivanje dokumenata regionalne i lokalne razine s poljoprivrednim politikama i politikama ruralnog razvoja
- istraživanje i razvoj te razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija u okviru potreba ruralnog razvoja i ribarstva
- koordiniranje i praćenje provedbe Programa ruralnog razvoja Zadarske županije

- koordinacija poslova vezanih uz bazu razvojnih projekata
- zaštita, valorizacija i promocija autohtonih proizvoda
- usklađivanje rada postojećih institucija u svrhu kvalitetnije provedbe novih programa i mjera razvoja ruralnih područja“ (AGRRA, službena *web* stranica)

te ostale različite djelatnosti navedene na službenim mrežnim stranicama AGRRA-e.

Agencija ZADRA NOVA obavlja poslove i aktivnosti sukladno Zakonu o regionalnom razvoju (NN 123/17), gdje je definirano: „Regionalni koordinatori su javne ustanove koje obavljaju poslove od javnog interesa te su osnovane s ciljem učinkovite koordinacije i poticanja regionalnog razvoja“. (NN 123/17) Neke od aktivnosti koje ZADRA NOVA obavlja su: „izrada županijske razvojne strategije i drugih strateških i razvojnih dokumenata za područje županije te njihovih provedbenih dokumenata za koje ih ovlasti osnivač; provjeravanje usklađenosti dokumenata strateškog planiranja razvoja županije s hijerarhijskim višim dokumentima strateškog planiranja i donošenje odluka kojima se potvrđuje usklađenost; pružanje stručne pomoći u pripremi i provedbi programa potpore; pružanje stručne pomoći u pripremi i provedbi razvojnih projekata; provođenje županijskih razvojnih programa za koje ih ovlasti osnivač; provođenje programa ministarstva nadležnog za regionalni razvoj“ (ZADRA NOVA, službena *web* stranica) kao i različite druge djelatnosti navedene na službenoj *web* stranici.

ZADRA NOVA pomaže zainteresiranim investitorima na način da ih informira o gospodarskim perspektivama Zadarske županije, a informacije o njenom djelovanju se mogu pronaći na službenoj internetskoj stranici *Invest in Zadar County* (u nastavku: IIZC). Na početnoj stranici IIZC uočljivo je 5 glavnih razloga za ulaganje u Zadarsku županiju, a to su: „Strateški položaj na Mediteranu, troškovna konkurentnost, radni potencijal, izvrsna prometna infrastruktura i povezanost te tradicionalna gostoljubivost i visoka kvaliteta života.“ Razlozi za ulaganje u poljoprivredu Zadarske županije su:

- “očuvani okoliš i priroda
- velika raznolikost krajolika
- skrb za očuvanje tradicionalnih vještina i proizvoda
- razvoj različitih sustava poljoprivredne proizvodnje
- sektor malog i srednjeg poduzetništva u području usluga i proizvodnje s visokim potencijalom otvaranja novih radnih mjesta
- dobra perspektiva za ruralni i poljoprivredni turizam

- strukture lokalne samouprave imaju iskustva u planiranju lokalnog razvoja
- niski troškovi radne snage
- Hrvatska je prihvatila/potpisala glavne međunarodne sporazume o okolišu i biološkoj raznolikosti
- Hrvatski potrošači tradicionalno su orijentirani na domaće proizvode
- pogodna klima
- povoljan geografski položaj županije u Europi
- stabilni makroekonomski pokazatelji
- novi trendovi u turističkoj potražnji
- nove ceste i telekomunikacijska mreža.” (ZADRA NOVA, službena web stranica)

Na području Zadarske županije, lokalne akcijske grupe (LAG), „identificiraju i provode lokalnu razvojnu strategiju, donose odluke vezane uz dodjelu financijskih sredstava i odluke u području upravljanja i donošenja odluka.“ Prema informacijama sa službene internetske stranice IIZC, u Zadarskoj županiji postoji 5 LAG-ova koji djeluju na različitim područjima. To su: LAG Laura (gradovi Benkovac i Biograd na Moru, općine Bibinje, Galovac, Lišane Ostrovičke, Pakoštane, Pašman, Polača, Sukošan, Sv. Filip i Jakov, Škabrnja, Stankovci i Tkon); LAG Bura (grad Obrovac, općine Starigrad, Jasenice, Posedarje, Novigrad, Poličnik, Zemunik Donji, Vrsi i Ražanac); LAG Mareta (dijelovi Grada Zadra (Iž, Rava, Molat, Ist, Premuda, Silba, Olib te kopnena naselja Kožino i Petřčane) i grad Nin, općine Privlaka, Kali, Kukljica, Preko i Sali); LAG Lika (gradovi Gospić i Senj, općine Brinje, Donji Lapac, Gračac, Lovinac, Karlobag, Perušić, Plitvička jezera, Rakovica, Udbina i Vrhovine); LAG Mentorides (gradovi Pag, Novalja i Rab, općine Kolan, Poveljana i Lopar) (*Invest in Zadar County*, službena web stranica)

Također su spomenute i poljoprivredne zadruge Županije, a to su: „PZ „Maslina i vino“ u Polači, PZ „Maraška“ u Tinju, PZ „Agro-Lišane“ u Lišanima Ostrovičkim, PZ „Krupa“ u Galovcu te „Braniteljska zadruga Lovinac“ u Lovincu. Od poljoprivrednih poslovnih subjekata u Zadarskoj županiji ističu se „Vrana“ d.o.o. Jankolovica, „PIK Vinkovci“ d.d. Sv. Filip i Jakov, „Maraska“ d.o.o. Zadar, „Badel 1862“ d.d. Vinarija Benkovac, „Paška sirana“ – Pag te „Sirana Gligora“ – Kolan.“ (*Invest In Zadar County*, službena web stranica)

Jedan od značajnijih provedenih projekata od strane AGRRA-e je „TRACK“ iz programa Erasmus+, realiziran u razdoblju od 01. listopada 2020. do 31. prosinca 2022. godine, a radi se o inovacijama u poljoprivredi i poljoprivredno-prehrambenoj industriji. Navedeno je kako svatko u sektoru mora imati sve više specijaliziranih vještina, a to su: „Digitalne vještine (korisne za certificiranje), slijedivost lanca opskrbe, internetske transakcije (blockchain⁷, lanac vrijednosti).“ (AGRRA, službena *web* stranica) Neusklađenost stvarnih vještina stvara problem u prehrambenom sektoru čime se mnoge tvrtke moraju nositi. Blockchain pojednostavljuje i integrira poljoprivredne opskrbe lance, no problem stvara njegova niska zastupljenost i primjena u svim zemljama EU. Cilj ovog projekta bio je „poboljšati znanje i vještine ljudi koji rade u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, osiguravanjem blockchain tehnologije i platforme za učenje kako bi se omogućilo poboljšanje specifičnih vještina i kompetencija poljoprivrednika, te kako bi se takva *online* platforma razvila.“ (AGRRA, službena *web* stranica)

Još jedan od zanimljivih provedenih razvojnih projekata je FOL 36, odnosno projekt realiziran u razdoblju od 01. siječnja 2016. do 30. listopada 2016. godine, a za cilj je imao „razmjenu iskustava i znanja o radu s mladima koji žive u ruralnim područjima, te poticanje njihove mobilnosti.“ U sklopu ovog projekta Agencija za ruralni razvoj Zadarske županije (AGRRA) bila je domaćin studijskog posjeta delegacije iz Francuske u razdoblju od 28. ožujka do 3. travnja 2016. Sudionici studijskog posjeta bili su djelatnici 9 različitih francuskih institucija (udruženi u udruženje FOL 36) koje rade s mladima i informiraju ih o njihovim pravima i mogućnostima (obrazovanje, posao, stručno osposobljavanje, zdravlje, kultura, sportske i druge aktivnosti) u Europskoj Uniji.“ (AGRRA, službena *web* stranica) U konačnici, posjet je rezultirao suradnjom AGRRA-e i FOL36.

Projekt AGRI's je započeo s realizacijom 01. studenog 2021. za razdoblje do 01. studenog 2023. godine, a za cilj ima „razvoj digitalnih vještina, pružanje znanja i svijesti o preciznim tehnologijama koje se mogu koristiti u području poljoprivrede kako bi ona postala održivija i kvalitetnija.“ Projekt AgriCoopValue realiziran je u razdoblju

⁷ „Blockchain tehnologija dio je tehnologije distribuiranog knjiženja koji podrazumijeva elemente kriptografije i svojstveno joj je decentralizirano knjiženje podataka. Pod pojmom BC-a podrazumijeva se baza podataka (knjiga) koja djeluje u distribuiranoj mreži s više računala koji se nazivaju čvorovi, a koji prate trag transakcije podataka. Pritom svako računalo (čvor) ima istovjetnu kopiju cijele baze podataka tako da nema jedinstvene točke kvara. Temeljna su obilježja BC tehnologije decentralizacija, neizmjenjivost podataka i transparentnost.“ (Čulinović-Herc et al., 2021.)

od 01. listopada 2020. godine do 30. rujna 2023. godine, a glavni cilj projekta bio je „stvaranje okvira za društveno vrednovanje poljoprivrednih zadruga u ruralnim sredinama EU.“ (AGRRA, službena *web* stranica)

Na službenim internetskim stranicama Agencije ZADRA NOVA nalazi se popis provedenih projekata među kojima je i projekt „PESCAR – PESTICIDE CONTROL AND REDUCTION“. Razdoblje provedbe projekta bilo je od 01. srpnja 2017. do 31. prosinca 2019. godine, a cilj ovog projekta bio je „uspostaviti prognostički sustav preporuka poljoprivrednim proizvođačima o održivom korištenju pesticida u poljoprivrednoj proizvodnji kroz uspostavu meteoroloških stanica sa softverom, zajedničkom prekograničnom suradnjom.“ Prognostički sustav je u ovom slučaju podrazumijevao nabavu agrometeoroloških i vizualnih stanica sa softverom. Stanice su se postavile na više lokacija u Hrvatskoj i BiH, a za svrhu su imali sljedeće: „Mjerenje topline, vlažnosti, padalina, prisutnosti vlage, temperature tla, smjera i brzine vjetra, globalne radijacije, pritiska zraka i vlažnosti tla.“ (ZADRA NOVA, službena *web* stranica) Prikupljeni podaci analizirani su od strane stručnjaka te su bili plasirani ciljanoj skupini u obliku preporuka. „Davanje preporuka za cilj ima primjenu ciljanog korištenja pesticida na projektnom području te posljedično zaštitu okoliša. Osim toga, ojačani su kapaciteti pružatelja usluga unutar sustava kao i definirana politika za održivu prevenciju zagađenja pesticidima u području koje projekt pokriva, a cilj je i podići svijest među poljoprivrednicima i malim i srednjim proizvođačima o prednostima održive i integrirane poljoprivredne proizvodnje.“ (ZADRA NOVA, službena *web* stranica)

Ovaj projekt sufinancirala je Europska unija, a glavni voditelj projekta bila je Zadarska županija kojoj su glavne zadaće bile podnošenje izvještaja i financijska odgovornost vođenja projekta i njegove uspješne provedbe. Partneri ovog projekta bili su Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, Razvojna agencija Zadarske županije ZADRA NOVA, Sveučilište u Zadru (Odjel za ekologiju, agronomiju i akvakulturu) i Zavod za poljoprivredu Zapadno-hercegovačke županije. Važnost ovog projekta je u tome što se „fokusira na suvišnu i nekontroliranu upotrebu pesticida koji ugrožavaju prirodu i hranu koja se samim time kumulira u ljudskom organizmu i tako ugrožava ljudsko zdravlje.“ Ovim projektom nastojalo se doprinijeti zaštiti i očuvanju okoliša na način da se potakne smanjenje upotrebe pesticida, najvećeg zagađivača okoliša. Prognostički modeli

poljoprivrednicima pomažu u određivanju trenutka upotrebe pesticida. Na taj način se dodatno smanjuje upotreba pesticida s obzirom da ovakav sustav ima mogućnost predviđanja štete od bolesti i štetnika. Odnosno, vremenski uvjeti predstavljaju glavni čimbenik u poljoprivrednoj djelatnosti. Razina ugroze usjeva od štetnika i bolesti ovisi upravo o vremenskim uvjetima, a upotreba pesticida počela se javljati bez obzira na klimatske uvjete i savjete o korištenju pesticida, što rezultira negativnim utjecajem na okoliš. (ZADRA NOVA, službena *web* stranica)

Ovim projektom nastojala se stvoriti „ravnoteža između rasta produktivnosti i zaštite okoliša, ali i jačanja ekološke svijesti.“ S obzirom da tlo ne poznaje granice među državama, moguće je da zagađenje jednog područja dovodi do zagađenja susjednog područja, zbog čega je u ovom projektu bila nužna prekogranična suradnja, odnosno uključenost Zadarske županije, Hercegovačko-neretvanske županije i Zapadno-hercegovačke županije. Ovakva suradnja omogućuje definiranje dugoročnih ciljeva i uspostavu održivog sustava, u ovom slučaju prevencije od zagađenja pesticidima. (Interreg – IPA CBC, PESCAR, službena *web* stranica, 2023.)

6.4. Statistički podaci razvoja ekološke poljoprivrede u Zadarskoj županiji

Ministarstvo poljoprivrede RH je krajem 2022. godine izvršilo analizu aktualnog stanja poljoprivrednih gospodarstava, odnosno donijelo statistički pregled podataka o upisanim poljoprivrednim gospodarstvima po županijama. Prikaz stanja vidljiv je u tablici 2.

TIP GOSPODARSTVA	SPOL		UKUPNO
	Ž	M	
Druge pravne osobe	6	4	10
Obiteljska gospodarstva	1.872	5.575	7.447
Obrt	13	42	55
SOPG	156	486	642
Trgovačka društva	27	92	119
Zadruga	3	19	22
UKUPNO	2.077	6.218	8.295

Tablica 2. Pregled poljoprivrednih gospodarstava u Zadarskoj županiji prema tipu gospodarstva i prema spolu registriranih poljoprivrednika
(Izvor: obrada autora prema statističkim podacima Ministarstva poljoprivrede. 2022.)

Zadarska županija je 2022. godine raspolagala s ukupno 8.295 poljoprivrednih gospodarstava, od čega njih 10 pripadaju skupini druge pravne osobe, njih 7.447 su

obiteljska gospodarstva, obrta je 55, samoopkrbnih poljoprivrednih gospodarstava (SOPG⁸) ima 642, trgovačkih društava 119, a 22 pripadaju zadrugama. Prema spolu, muškarci prevladavaju u odnosu na žene, kako ukupno tako i prema tipu gospodarstva, s obzirom da od ukupno 8.295 gospodarstava njih čak 6218 osnovano od strane muškaraca.

Broj članova	Broj OPG-a
0	4.412
1	2.024
2	678
3	236
4	58
5	10
6	-
7	2

Tablica 3. Broj OPG-ova s obzirom na broj članova OPG-a u Zadarskoj županiji (Izvor: obrada autora prema statističkim podacima Ministarstva poljoprivrede, 2022.)

Od ukupnog broja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Zadarskoj županiji njih 4.412 OPG-a nema nijednog člana. Situacija kada na OPG-u nije prijavljen nijedan član, odnosno nije upisan u Upisnik OPG-ova uobičajena je kada članovima obavljanje djelatnosti u OPG-u nije jedina ili glavna djelatnost kojom se bave. U tom slučaju, prijava člana OPG-a nije neophodna. Nadalje, njih 2.024 ima prijavljenog samo jednog člana na svom gospodarstvu, 678 OPG-a ima prijavljena 2 člana, 236 OPG-a ima prijavljena 3 člana, njih 58 imaju po 4 člana, 10 OPG-a ima prijavljeno 5 članova, nijedan OPG nema 6 članova, a samo njih 2 imaju 7 članova na svom OPG-u. Zaključuje se da najveći broj OPG-a u Zadarskoj županiji ima jednog ili ni jednog prijavljenog člana na svom OPG-u.

Na temelju istraživanja ekološke poljoprivrede na području Zadarske županije, moguće je istaknuti pozitivne i negativne strane ulaganja u ekološku poljoprivredu na ovom području. Učinkovit način prikaza prednosti i nedostataka ulaganja u ekološku poljoprivredu Zadarske županije vidljiv je kroz SWOT analizu.

⁸ Samoopkrbno poljoprivredno gospodarstvo (SOPG) je fizička osoba poljoprivrednik koja se za osobne potrebe bavi poljoprivredom u okviru korištenja prirodnih bogatstava zemlje i prodajom odnosno zamjenom od tih djelatnosti dobivenih proizvoda u neprerađenom stanju, a temelji se na korištenju vlastitih i/ili unajmljenih proizvodnih resursa te na radu, uključujući prodaju, znanju i vještinama članova kućanstva i ekonomska veličina gospodarstva je manja ili jednaka iznosu od 3000 eura. (Zakon o poljoprivredi, NN 52/21, 152/22)

SNAGE	SLABOSTI
Dobra prometna povezanost	Neravnomjeran prostorni razvoj poljoprivredne djelatnosti
Povoljan geografski položaj	Demografija (starije stanovništvo)
Raznolikost prirodnog okruženja	Birokracija (sporost kod ishoda prostorno-planske dokumentacije)
Tradicija bavljenja poljoprivredom	Nedovoljno zaštićen okoliš
Pogodna klima	Neadekvatan sustav gospodarenja otpadom
Dostupnost obnovljivih izvora energije	Neuređeni imovinsko-pravni odnosi (zastarjeli katastar)
PRILIKE	PRIJETNJE
Edukacija poljoprivrednika	Ekološka onečišćenja i klimatske promjene
Mogućnost korištenja EU fondova za financiranje ekološke poljoprivrede	Nemogućnost ostvarivanja financijskih sredstava (potpore) za ulaganje u ekološku poljoprivredu
Pametna poljoprivreda (Smart farming) ⁹	Nedostatak kvalificirane radne snage u poljoprivrednom sektoru
Energetska učinkovitost	Neriješeno pitanje vlasništva
Orijentacija potrošača na domaće proizvode	Izgradnja građevinskih objekata na obradivim površinama

Tablica 4. SWOT analiza mogućnosti razvoja i ulaganja u ekološku poljoprivredu u Zadarskoj županiji
(Izvor: obrada autora prema podacima sa službenih web stranica Zadarske županije i Invest in Zadar County, 2022.)

Glavne snage Zadarske županije predstavljaju: dobra prometna povezanost, povoljan geografski položaj, raznolikost prirodnog okruženja, tradicija bavljenja poljoprivredom, pogodna klima te dostupnost obnovljivih izvora energije. Međutim, slabosti kao što su neravnomjeran prostorni razvoj poljoprivredne djelatnosti, nedovoljno zaštićen okoliš kao i neadekvatan sustav gospodarenja otpadom stvaraju neprilike s obzirom na veliki

⁹ Na službenoj web stranici portala navedeno je kako je „Pametna poljoprivreda (*Smart farming*)“ koncept u nastajanju, a odnosi se na upravljanje farmama na način da se koristi tehnologija koja obuhvaća Internet, robotiku, dronove i umjetnu inteligenciju. Razlog korištenja ovog koncepta su povećanje količine i kvalitete proizvoda uz optimizaciju ljudskog rada potrebnog za proizvodnju. Koncept se fokusira na pružanje infrastrukture poljoprivrednoj industriji za korištenje napredne tehnologije, a pod tim podrazumijeva korištenje cloud-a i sličnog. „Klimatski pametna poljoprivreda uključuje poljoprivredne prakse koje poboljšavaju produktivnost i profitabilnost farme, pomažu poljoprivrednicima da se prilagode negativnim efektima klimatskih promjena i ublažavaju efekte klimatskih promjena, primjerice sekvencijom ugljika u tlu ili smanjenjem emisija stakleničkih plinova.“ (*Farmer's Pride International Investments*, 2023.)

potencijal razvoja Zadarske županije. Samim time, javljaju se prijetnje kao što su ekološka onečišćenja i nepovoljno okruženje za razvoj poljoprivrede. Isto tako, neke od slabosti su usporena birokracija i zastarjeli katastar, što sa sobom donosi prijetnju otežanog postupka osnivanja OPG-a ili neriješeno pitanje vlasništva, ali i otežane mogućnosti osiguravanja financijskih sredstava za daljnji razvoj. Jedna od prijetnji je i nedostatak kvalificirane radne snage u poljoprivrednom sektoru. Edukacija poljoprivrednika omogućuje kvalitetno i ispravno bavljenje ekološkom poljoprivredom čime se preveniraju nastanci različitih prijetnji koje negativno utječu na razvoj ekološke poljoprivrede. Sredstva EU fondova za financiranje razvoja ekološke poljoprivrede u velikoj mjeri omogućuju poljoprivrednicima poticaj za ulaganje u razvoj ekološke poljoprivrede. *Smart farming*, kao moderni koncept, u budućnosti (s obzirom da je u nastanku) poljoprivrednicima omogućuje efikasnije upravljanje poljoprivrednim gospodarstvima. Primjena navedenih prijedloga u praksi, orijentacija na domaće proizvode, kao i energetska učinkovitost predstavljaju prilike za unaprjeđenje razvoja ekološke poljoprivrede, prevenciju prijetnji, otklanjanje slabosti i stabilizaciju ekološke poljoprivrede u budućnosti.

6.5. Studija slučaja: Primjer OPG-a na području Zadarske županije

Obzirom da Zadarska županija ima velik potencijal za razvoj ekološke poljoprivrede, nedvojbeno je da su poljoprivrednici zadovoljni ekološkim uzgojem i proizvodnjom ekoloških proizvoda čak i ako je u pitanju samo obiteljska proizvodnja. Potrebno je istaknuti kako su većina poljoprivrednika u Zadarskoj županiji korisnici potpora za razvoj poljoprivrede, što je vidljivo iz Popisa korisnika potpora¹⁰. Za potrebe ovog diplomskog rada obavljen je razgovor (intervju) s poljoprivrednikom na području Zadarske županije koji ima osnovan OPG, te se već nekoliko godina bavi ekološkim uzgojem. Vlasnik OPG-a je umirovljenik koji se bavi vinogradarstvom, voćarstvom, uzgojem povrtna kulture, krmnog bilja, badema i maslina te uzgojem ovaca. U djelatnostima sudjeluju i članovi obitelji, a dodatno zaposlene radne snage nema.

¹⁰ Na službenoj web stranici APPRRR navedeno je kako države članice EU moraju jednom godišnje objaviti popis korisnika fondova koji se odnosi na stanje u prethodnoj godini. Isto tako, APPRRR na službenoj web stranici godišnje objavljuje popis korisnika fondova u Hrvatskoj također za stanje u prethodnoj godini. Ova aktivnost za cilj ima transparentnost, a objava sadrži naziv poljoprivrednog gospodarstva, općinu ili naselje, iznos isplaćenih sredstava u određenoj valuti, ovisno o državi te vrstu i opis mjera. (APPRRR, službena *web* stranica)

Poljoprivredom se bavi dugi niz godina, a usmjeravanjem ka ekološkoj poljoprivredi primjetan je zdraviji i kvalitetniji uzgoj. Ispitaniku su postavljena pitanja, čiji odgovori su u nastavku rada.

Ispitivač: Martina Margarin

Ispitanik: I.M.

Mjesto: Zadarska županija

Vrijeme: 28.04.2023.

M: Od kad se bavite poljoprivredom ?

I: Poljoprivredom se počinjem baviti 2000. godine. Intenzivnim bavljenjem poljoprivredom započinjem 2009. godine, a prije par godina sam potpuno prešao na ekološki uzgoj.

M: Je li poljoprivreda za vas bila isplativa u vrijeme početka ?

I: Da.

M: Što ste uzgajali prije, čime ste se bavili u ono vrijeme, a što sad uzgajate ?

I: Na početku sam se bavio vinogradarstvom, uzgojem povrtna kulture, voćki, krmnog bilja, a sve to isključivo za osobne potrebe. Sada se dodatno bavim uzgojem višnje Maraske, badema, maslina, a također uzgajam ovce.

M: Što se promijenilo u poljoprivredi u odnosu na onda i sad ?

I: Nabava poljoprivrednih strojeva i priključaka, poboljšanje mehanizacije, što je uvjetovalo povećanje poljoprivrednih površina i novih nasada.

M: Prodajete li proizvode i jeste li zadovoljni prodajom ?

I: Višnja Maraska je isključivo na otkup, ostatak podrazumijeva prodaju na kućnom pragu. Također, većina proizvoda je za vlastite obiteljske potrebe.

M: Uzgajate li ekološkim uzgojem i koje vrste proizvoda ?

I: Da, ekološkim uzgojem uzgajam bademe, vinovu lozu, masline, višnju Marasku, te livade.

M: Tko vrši kontrolu ekološkog načina uzgoja ?

I: Biotechnicon poduzetnički centar d.o.o.

M: Jeste li se prijavili na neki od natječaja za potpore poljoprivrednicima ?

I: Da, natječaj za tip operacije 6.3.1. Potpora razvoju malih poljoprivrednih gospodarstava.

M: Kako ste se odlučili na tu mjeru i kakve koristi vam je ta mjera donijela ?

I: Praćenjem natječaja odlučio sam se za prijavu na natječaj za Mjeru 6, odnosno operaciju 6.3.1., a sredstva iz potpore omogućila su mi razvoj poljoprivrede u pogledu nabave mehanizacije i podizanja nasada.

M: Jesu li ta sredstva bila dovoljna za sve što vam je bilo potrebno i kako ste zadovoljni ?

I: Dobivena sredstva su značajno utjecala na pribavljanje potrebne mehanizacije, obradu poljoprivrednog tla, širenje poljoprivredne površine za obradu te povećanje usjeva i nasada.

M: Jeste li razmišljali o distribuciji proizvoda u neke veće proizvodne lance ili možda čak izvan granica Republike Hrvatske ?

I: Da, ukoliko bi se organizirala udruženja više OPG-a zbog količine poljoprivrednih proizvoda. Jedno malo gospodarstvo ne proizvodi dovoljan kapacitet proizvoda za veću distribuciju.

M: Mislite li da će se ekološka poljoprivreda u budućnosti i dalje razvijati i da će biti više rasprostranjena ?

I: Nadam se da hoće, ekološka poljoprivreda predstavlja zdraviji uzgoj kako za okoliš tako i za stanovništvo.

M: Što mislite kako ekološka proizvodnja utječe na razvoj poljoprivrednog gospodarstva i na turizam u Hrvatskoj, ali i ovdje u Zadarskoj županiji ?

I: Mislim da sigurno ima bolji utjecaj na razvoj gospodarstva, to vam odmah daje ljepšu sliku o gospodarstvu zemlje, a turisti to svakako vole. Njima je zanimljivo doći u ove naše krajeve i samo gledati poljoprivrednike kako nešto rade, pa požele i oni doživjeti to iskustvo. Uz sve to, u Zadarskoj županiji se sve više javlja ruralni turizam pa uz kamene kućice imate još i zdravu prehranu, za one koji vole ruralnu sredinu to predstavlja dodatnu pogodnost.

M: Planirate li se nastaviti baviti ekološkim uzgojem i hoćete li to prenijeti na generacije ?

I: Planiram se nastaviti baviti ekološkim uzgojem. Dodatna prednost predstavljala bi okrupnjavanje poljoprivrednih površina, bilo na zakup ili koncesiju državnog zemljišta.

Na temelju razgovora s poljoprivrednikom iz Zadarske županije može se zaključiti kako se poljoprivreda s godinama mijenjala i mijenja se i dalje. Obzirom da se poljoprivrednik I.M. poljoprivredom počeo baviti 2000. godine, u to vrijeme nije posjedovao adekvatnu mehanizaciju koja bi mu olakšala uzgoj različitih poljoprivrednih proizvoda, pa samim time nije postojala mogućnost za proširenjem poljoprivrednih površina i povećanjem proizvodnje poljoprivrednih proizvoda. Međutim, razvojem poljoprivrednog gospodarstva poljoprivrednicima je omogućeno korištenje financijskih potpora iz EU fondova, što je I.M. olakšalo budućnost obavljanja poljoprivredne djelatnosti. Štoviše, potaknulo ga je na prelazak na ekološku poljoprivredu, a dobivena sredstva značajno su utjecala na razvoj ekološke poljoprivrede na njegovom gospodarstvu. To označava značajan razvoj poljoprivrednog gospodarstva u odnosu na razdoblje prije 20 godina. Isto tako, razvoj poljoprivrednog gospodarstva itekako može dodatno napredovati s obzirom da I.M. u razgovoru daje prijedloge za razvoj u pogledu distribucije proizvoda i proširenja obradive površine.

7. Rasprava

Ekološka poljoprivreda predstavlja ideju o promjenama, razmišljanju i ponašanju, te nadilazi pitanje sastava proizvoda. Riječ je o poljoprivrednoj djelatnosti koja je sve više zastupljena u brojnim zemljama. Dosadašnja praksa pokazuje kako je ekološka poljoprivreda u Hrvatskoj ekonomski isplativa zbog raspoloživog kapaciteta tla namijenjenog za poljoprivredne djelatnosti. Nezasićenost svjetskog tržišta ekološkim proizvodima ukazuje na porast potražnje u ovom sektoru. U Hrvatskoj se bilježi kontinuirani rast broja ekoloških proizvođača, pred kojima se nalaze brojni izazovi. Među glavnim problemima uočavaju se: manjak zainteresirane radne snage, nedovoljna educiranost proizvođača i nedovoljna financijska sredstva izuzimajući potpore i poticaje EU za ekološku poljoprivredu. Ekološki proizvedene proizvode na tržištu je potrebno istaknuti tako da se stvori njihova prepoznatljivost. Isto tako, potrebno je svakako smanjiti uvoznost Republike Hrvatske, a povećati ponudu domaćih proizvoda kako bi se razvoj ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj kontinuirano nastavio. Također, treba nastojati povećati izvoz. Iako se u Hrvatskoj bilježi porast broja ekoloških proizvođača odnosno registriranih subjekata, poljoprivrednici i dalje uglavnom proizvode ekološke proizvode za vlastite potrebe, kakvu naviku ima i poljoprivrednik iz Zadarske županije s kojim je proveden intervju. Također, stanovništvo Zadarske županije se većim dijelom bavi ekološkom poljoprivredom obzirom da se radi o području s povoljnim uvjetima za razvoj ekološke poljoprivrede. Pod pretpostavkom da će broj registriranih subjekata koji se bave ekološkom poljoprivredom rasti i da će se proizvoditi više ekoloških proizvoda od konvencionalnih, razvoj ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj ima kvalitetnu budućnost.

8. Zaključak

Širenjem svijesti o štetnosti neorganskih tvari, uporabi pesticida i raznih drugih štetnih tvari za uzgoj prehrambenih proizvoda, potiče se ekološka poljoprivreda. Ekološka poljoprivreda je sve popularnija, a u Hrvatskoj je posljednjih godina u usponu. Broj registriranih ekoloških proizvođača raste, udio površine namijenjen za ekološku obradu tla je sve veći, a raste i zainteresiranost populacije za zdravijim životom. Razvoj ekološke proizvodnje u Hrvatskoj je kontinuiran, suradnja Hrvatske s EU je kvalitetna te pridonosi budućem razvoju na način da EU pruža svojim zemljama članicama, pa tako i Republici Hrvatskoj, potrebna financijska sredstva u obliku potpora i poticaja za registrirane poljoprivrednike. Uspoređujući Hrvatsku s odabranim zemljama EU, s obzirom na broj stanovnika i prostornu površinu, vidljivo je da Hrvatska prati trendove razvoja ekološke poljoprivrede u EU te ostvaruje napredak u razvoju ekološke poljoprivrede. Što se tiče Zadarske županije, obzirom na povoljan prostorni položaj za razvoj ekološke poljoprivrede, ostaje prostora za napredak i širenje. Poljoprivrednicima je potreban povod i poticaj u financijskom obliku, ali i u obliku širenja svijesti o mogućnosti prelaska na ekološku proizvodnju putem različitih kampanja i projekata. Osnivanje OPG-a je jedna od mogućih alternativa pomoću koje se stječu preduvjeti za odvijanje poljoprivredne djelatnosti, kao i za dobivanje poticaja u obliku financijske potpore za razvoj tehnologije, nabavu mehanizacije, povećanje poljoprivredne površine, nabavu potrebnih ekoloških tvari za uzgoj i ostalo te tako osigurava jednostavnije obavljanje djelatnosti, a time i njezin razvoj.

Literatura

Znanstveni i stručni članci:

1. Batelja Lodeta, K., Gugić, J., i Čmelik, Z. (2011). Ekološka poljoprivreda u Europi i Hrvatskoj s osvrtom na stanje u voćarstvu, *Pomologia Croatica*, 17(3-4), str. 135-148. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/78916> (Datum pristupa: 14.05.2023.)
2. Bokulić A., et al. (2014.), Priručnik za sigurno rukovanje i primjenu sredstava za zaštitu bilja, Zagreb: Ministarstvo poljoprivrede (Datum pristupa: 22.03.2023.)
3. Cifrić, I. (2003). Značaj iskustva seljačke poljoprivrede za ekološku poljoprivredu, *Sociologija i prostor*, 41(1/2 (159/160)), str. 5-27. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/35485> (Datum pristupa: 23.05.2022.)
4. Čulinović-Herc, E., Zubović, A., i Derenčinović Ruk, M. (2021). Blockchain tehnologija – prema novom regulatornom okviru za tokenizirane vrijednosne papire, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 42(2), str. 323-341. Preuzeto s: <https://doi.org/10.30925/zpfsr.42.2.4> (Datum pristupa: 28.07.2023.)
5. Ćurić, K. (2010). Promišljanje razvoja ekoturizma i ekološke poljoprivrede, *Praktični menadžment*, 1(1), str. 98-100. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/67851> (Datum pristupa: 04.06.2022.)
6. Franić, R. (2005). Subvencije u hrvatskoj poljoprivredi i prilagodba EU, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, 23(1), str. 133-150. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/1757> (Datum pristupa: 26.05.2023.)
7. Franić, R., Kumrić, O., i Hadelan, L. (2009). Utjecaj pridruživanja Europskoj uniji na strateške planove obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, *Agronomski glasnik*, 71(2), str. 161-176. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/39812> (Datum pristupa: 24.05.2023.)
8. Grgić, I., et al. (2019). Ekološka poljoprivredna proizvodnja Hrvatske i turizam, *Glasnik Zaštite Bilja*, 42(4), str. 8-13. Preuzeto s: <https://doi.org/10.31727/gzb.42.4.1> (Datum pristupa: 24.04.2023.)
9. Grgić, I., et al. (2020). Regionalni aspekt ekološke poljoprivrede Hrvatske, *Glasnik Zaštite Bilja*, 43(4.), str. 4-11. Preuzeto s: <https://doi.org/10.31727/gzb.43.4.1> (Datum pristupa: 25.04.2023.)

10. Jurišić, Ž. (2014). Hrvatska poljoprivreda u zajedničkoj poljoprivrednoj politici Europske unije: sadašnjost i sutrašnjica, *Civitas Crisiensis*, 1(1), str. 207-221. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/121295> (Datum pristupa: 24.06.2022.)
11. Kesner-Škreb, M. (2008). Zajednička poljoprivredna politika Europske unije, *Financijska teorija i praksa*, 32(4), str. 543-545. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/34070> (Datum pristupa: 25.06.2022.)
12. Mikuš, O., et al. (2020). Agrookolišni pokazatelji i njihova primjena u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU (ZPP), *Glasnik Zaštite Bilja*, 43.(6.), str. 13-20. Preuzeto s: <https://doi.org/10.31727/gzb.43.6.2> (Datum pristupa: 28.03.2023.)
13. Mikuš, O., Ramani, D., i Franić, R. (2010). Smjernice Zajedničke poljoprivredne politike europske unije nakon 2013. Godine, *Agronomski glasnik*, 72(6), str. 345-358. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/69009> (Datum pristupa: 28.05.2022.)
14. Pejnović, D., Ciganović, A., i Valjak, V. (2012). Ekološka poljoprivreda Hrvatske: problemi i mogućnosti razvoja, *Hrvatski geografski glasnik*, 74.(1.), str. 141-159. Preuzeto s: <https://doi.org/10.21861/HGG.2012.74.01.08> (Datum pristupa: 24.03.2023.)
15. Petljak, K. (2011). Pregled razvoja i obilježja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj, *Ekonomski vjesnik*, XXIV(2), str. 382-395. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/76191> (Datum pristupa: 24.05.2022.)
16. Pokos, V. (2015). Ekološki uzgoj – mjere ruralnog razvoja s osvrtom na ekološko povrćarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo, *Glasnik Zaštite Bilja*, 38(5), str. 4-13. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/162353> (Datum pristupa: 10.05.2023.)
17. Puđak, J., i Bokan, N. (2011). Ekološka poljoprivreda – indikator društvenih vrednota, *Sociologija i prostor*, 49(2 (190)), str. 137-163. Preuzeto s: <https://doi.org/10.5673/sip.49.2.2> (Datum pristupa: 20.03.2023.)
18. Ramov, N., i Slavuj, L. (2021). Ekološka poljoprivreda u Hrvatskoj – analiza razvoja i stavovi mladih o ekološkim poljoprivrednim proizvodima, *Geografski horizont*, 67.(2.), str. 23-36. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/274420> (Datum pristupa: 23.05.2022.)
19. Srpak, M., i Zeman, S. (2018). Održiva ekološka poljoprivreda, *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 9(2), str. 68-75. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/215393> (Datum pristupa: 23.05.2022.)

20. Vrsaljko, A. (2021). Organska poljoprivreda kao ključni čimbenik razvoja ekoagriturizma – studija slučaja Zadarska županija, *Agronomski glasnik*, 83(5-6), str. 225-248. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/280323> (Datum pristupa: 04.06.2022.)

Ostali izvori:

1. Agencija za ruralni razvoj, <raspoloživo na: <http://www.agrra.hr/>> (Datum pristupa: 21.03.2023.)
2. APPRRR, Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, <raspoloživo na: <https://www.apprrr.hr/>> (Datum pristupa: 12.02.2023.)
3. Avelant d.o.o. za poslovno i strateško savjetovanje, <raspoloživo na: <https://www.eu-projekti.info/eu/fond/europski-fond-za-regionalni-razvoj-european-regional-development-fund-erdf-3/>> (Datum pristupa: 02.10.2023.)
4. Državni hidrometeorološki zavod, <raspoloživo na: <https://meteo.hr/>> (Datum pristupa: 21.03.2023.)
5. Europska agencija za sigurnost i zdravlje na radu, Uredba REACH <raspoloživo na: <https://osha.europa.eu/hr/themes/dangerous-substances/reach>> (Datum pristupa: 02.10.2023.)
6. Europska unija, *Ekološki uzgoj*, <raspoloživo na: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming_hr> (Datum pristupa: 22.03.2023.)
7. Europski parlament, *Ugovor iz Rima* <raspoloživo na: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome>> (Datum pristupa: 26.07.2023.)
8. Eurostat, podaci <raspoloživo na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data>> (Datum pristupa: 28.07.2023.)
9. Farmer`s Pride International Investments, <raspoloživo na: <https://bs.farmersprideinternational.org/smart-farming>> (Datum pristupa: 12.03.2023.)
10. IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) <raspoloživo na: <https://www.ifoam.bio/>> (pristupljeno: 28.07.2023.)
11. IFOAM, Organics International, <raspoloživo na: <https://www.ifoam.bio/>> (Datum pristupa: 02.10.2023.)

12. Interreg, <raspoloživo na: <https://www.interregeurope.eu/>> (Datum pristupa: 03.04.2023.)
13. Invest in Zadar County, <raspoloživo na: <http://www.investinzadar-croatia.com/en>> (Datum pristupa: 21.03.2023.)
14. Ministarstvo poljoprivrede, *Codex alimentarius*, <raspoloživo na: <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute-teme/hrana-111/codex-alimentarius/223>> (Datum pristupa: 02.10.2023.)
15. Ministarstvo poljoprivrede, *Ekološka proizvodnja*, <raspoloživo na: <https://poljoprivreda.gov.hr/ekoloska/199>> (Datum pristupa: 21.03.2023.)
16. Nacionalni akcijski plan razvoja ekološke poljoprivrede 2023.-2030., Ministarstvo poljoprivrede (2023.) (Datum pristupa: 28.07.2023.)
17. Plan razvoja zadarske županije 2021.-2027., Zadarska županija (2021.) <raspoloživo na: <https://www.zadarska-zupanija.hr>> (Datum pristupa: 28.07.2023.)
18. SP ZPP, Program ruralnog razvoja, <raspoloživo na: <https://ruralnirazvoj.hr/mjera/m11/>> (pristupljeno: 12.03.2023.)
19. Strategija poljoprivrede do 2030., *Vizija razvoja poljoprivrede*, Ministarstvo poljoprivrede (2022.) <raspoloživo na: <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute-teme/poljoprivreda-173/strategija-poljoprivrede-do-2030-godine/4149>> (Datum pristupa: 27.07.2023.)
20. Zadarska županija, <raspoloživo na: <https://www.zadarska-zupanija.hr/>> (Datum pristupa 17.03.2023.)
21. ZADRA NOVA, <raspoloživo na: <https://zadra.hr/hr/>> (Datum pristupa: 15.05.2023.)
22. Zakon o poljoprivredi, Ekološka proizvodnja, NN 52/21, 152/22) (Datum pristupa: 27.07.2023.)
23. Zakon o poljoprivredi, NN 118/2018, (Datum pristupa: 18.04.2023.)

Popis tablica

Tablica 1. Komparativna analiza razine stanja ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj i odabranim zemljama EU. (Izvor: obrada autora prema Eurostatu, 2023.).....	26
Tablica 2. Pregled poljoprivrednih gospodarstava u Zadarskoj županiji prema tipu gospodarstva i prema spolu registriranih poljoprivrednika (Izvor: obrada autora prema statističkim podacima Ministarstva poljoprivrede, 2022.).....	43
Tablica 3. Broj OPG-ova s obzirom na broj članova OPG-a u Zadarskoj županiji (Izvor: obrada autora prema statističkim podacima Ministarstva poljoprivrede, 2022.).....	44
Tablica 4. SWOT analiza mogućnosti razvoja i ulaganja u ekološku poljoprivredu u Zadarskoj županiji (Izvor: obrada autora prema podacima sa službenih <i>web</i> stranica Zadarske županije i Invest in Zadar County, 2022.).....	45